T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA TÜRKİYE VE AZERBAYCAN İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ

AYNURA BAGHIROVA

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. EMEL YILDIZ

EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA TÜRKİYE VE AZERBAYCAN İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ

AYNURA BAGHIROVA

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. EMEL YILDIZ
EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aynura Baghırova tarafından hazırlanan **Küreselleşme Kapsamında Türkiye ve Azerbaycan İşletmelerinin Ekonomik Analizi** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **28 Aralık 2015** günü saat 13:30'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin KABUL EDİLMESİNE .....**OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Emel YILDIZ	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Nevin ALTUĞ	Kabul edilmesine	
Prof. Dr. Serdar CANDAN	Kabul edilmesine	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10095673
Yazar Adı / Soyadı	AYNURA BAGHIROVA
Uyruğu / T.C.Kimlik No	AZERBAYCAN / 0
Telefon	5448400148
E-Posta	ajnura.bagirova@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Küreselleşme Kapsamında Türkiye ve Azerbaycan İşletmelerinin Ekonomik Analizi
Tezin Tercümesi	Economic Analysis of Turkish and Azerbaijan Business in Global Context
Konu	İşletme = Business Administration
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İşletme Anabilim Dalı
Bilim Dalı	İşletme Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	97
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. EMEL YILDIZ 34540354132
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	12 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 04.01.2017 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

04.01.2016

İmza:.....

Tezin Adı: Küreselleşme Kapsamında Türkiye ve Azerbaycan İşletmelerinin Ekonomik Analizi

Hazırlayan: Aynura BAGHIROVA

ÖZET

Küreselleşme dünya ekonomisini bir bütüne dönüştürmektedir. Ülkeler arasındaki işbirlikleri de bu aşamada daha önemli bir rol oynamaktadır. Coğrafi ve kültürel yakınlığı olan Türkiye ve Azerbaycan ekonomik ilişkileri, bu bütünleşmede iki ülke için de önemli avantajlar sağlamakta, ülkelerin küresel konumlarına güç katmaktadır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla, yeni sistemin kurulmasında, hemen her sektörde Türk firmaları faaliyete başlamış ve alt yapının oluşturulmasında önemli rol oynamışlardır. Enerji sektöründe ise bu zamana kadar yapılmış olan Bakü- Tiflis- Ceyhan, Bakü- Tiflis – Erzurum gibi anlaşmalardan sonra en önemli proje olan TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi) ile stratejik birliğin de temeli atılmış bulunmaktadır.

Bu çalışmada; Azerbaycan'ın Türkiye ile olan doğrudan yabancı yatırımları, mikro düzeyde iki ülkenin şirketleri bazında; makro boyutta dış ticaret hacmi incelenmiş ve ilişkilerin ithalat-ihracat bazında yoğun olduğu belirlenmiştir. Bu tespitten hareketle iki ülke dış ticaret verilerine ilişkin model tahmini yapılmıştır. Tahminde Azerbaycan'ın Türkiye ile ithalat ve ihracatını, aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan ile ithalat ve ihracatını etkileyen değişkenler ve etkileri araştırılmıştır. Bulgulara göre her iki ülkenin de GSYİH'daki artış ülkelerin ticaretini artırmaktadır.

Azerbaycan'ın doğal üstünlüğe sahip olduğu enerji sektörü ile, Türkiye'nin ağırlıklı olarak telekomünikasyon, bankacılık/sigorta, ulaştırma, gıda ticareti, tekstil,

eğitim, mobilya ve inşaat malzemeleri sektörleri boyutlarında süren iki ülke ekonomik ilişkilerinde ülkeler karşılıklı avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar iki ülkenin de küresel rekabet güçlerini arttırmakta; karşılıklı ilişkilerinin ve ortak çıkarlarının önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Küreselleşme

Name Of Thesis: Economic Analysis of Turkish and Azerbaijan Business in Global Context

Prepared by: Aynura BAGHIROVA

ABSTRACT

Globalization turns the world economy into a union. At this stage, the cooperation between the countries has a more important role. In that union, the economic relations of Turkey and Azerbaijan, which have geographical and cultural intimacy, provide advantages for both these countries and strengthen their global locations.

With the independence of Azerbaijan, in the establishment of the new system, Turkish companies have been into actions in nearly any sector and had an inportant role in composing the background. In energy sector, after the agreements of Bakü-Tiflis-Ceyhan and Bakü-Tiflis-Erzurum, with the second most important project, TANAP (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project), the strategical union has been founded.

In this project, it is specified that, on micro level, Azerbaijan's direct foreign investment with Turkey is intense on the basis of both countries' companies and on macro level, foreign trade scale is analyzed, the trade relation is intense on the basis of import-export. The model about the foreign trade data of the two countries has been estimated according to these two findings. In the estimation, the factors which effect Azerbaijan's import and export with Turkey and Turkey's import and export with Azerbaijan, and the effect of these factors have been investigated. According to the findings, the rise of both countries' GDP increases the import of the other country.

Turkey and Azerbaijan have mutual advantages in their economical relations in the sectors of mainly Turkey's telecommunication, banking/insurance business, transportation, food commerce, textile, education, furnishing, construction products and Azerbaijan's natural superiority energy sector. These advantages increases the

global rivalry power of both countries and present the importance of mutual relations and common benefits.

Key Words: Turkey, Azerbaijan, Globalization

ÖNSÖZ

Tezimin konu seçiminden tamamlanmasına kadar geçen sürede, değerli bilgi ve deneyimleri ile desteğini eksik etmeyen, tecrübelerini benimle paylaşan tez danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. Emel YILDIZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Üniversite eğitimim boyunca bana emek harcayan, yardımını ve ilgisini esirgemeyen hocam Doç. Dr. Adil OĞUZHAN'a, benden inançlarını, desteklerini eksik etmeyen ve her zaman yanımda olan sevgili aileme en içten dileklerimle teşekkür ederim.

Edirne, Aralık 2015 Aynura BAGHIROVA

İÇİNDEKİLER

ÖZET ……..…… I

ABSTRACT ……..III

ÖNSÖZ ……..V

İÇİNDEKİLER ……VI

TABLOLAR LİSTESİ…….IX

ŞEKİLLER LİSTESİ ……..X

KISALTMALAR……... ..XI

GİRİŞ …….....1

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EKONOMİK İLİŞKİLER..3

1.1. Küreselleşme Olgusu ……..3

1.2. Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Ticaret……7

1.2.1. Uluslararası Ticaret'in Ekonomik Teorisi…….10

1.2.1.1 Merkantilizim…….....11

1.2.1.2 Mutlak Üstünlük Teorisi…….....12

1.2.1.3 Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi…….....13

1.2.1.4 Ülke Benzerliği ve Tercihlerde Benzerlik Teorileri……14

1.2.2. Uluslararası Pazarlara Giriş Yolları…….15

1.2.2.1. İhracat…….....18

1.2.2.2. Ortaklıklar…….....19

1.2.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar……....20

2. TÜRKİYE-AZERBAYCAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ…….23

2.1. Türkiye ve Azerbaycan İlişkilerinin Tarihçesi……..23

2.2. Küreselleşme ve Azerbaycan Ekonomisi…….....27

2.2.1. Azerbaycan…….....27
2.2.2. Azerbaycan'ın Ekonomisi…….....29
2.3. Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisi…….....35
2.3.1. Türkiye…….....35
2.3.2. Türkiye'nin Ekonomisi……...36
2.3.2.1. Sınır Ticareti ve Türkiye'nin Dış Ticaretinde Komşularının Payı …….39
2.3.2.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)……...41
2.4. Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Dış Ticaretin Yapısı…….....44
2.5. Türkiye ve Azerbaycan'daki İşletmeler…….....48
2.5.1. Azerbaycan'ın Türkiye'deki Yatırımları ve Faaliyet Gösteren Firmaları…….....50
2.5.2. Türkiye'nin Azerbaycan'da Faaliyet Gösteren Firmaları….....52
2.6. Azerbaycan ve Türkiye'nin Farklı Sektörlerde İşbirliği…….....56
2.6.1. Tarım Alanında İşbirliği……....58
2.6.2. Sanayi Alanında İşbirliği…….....60
2.6.3. Turizm Alanında İşbirliği…….....61
2.6.4. Eğitim Alanında İşbirliği…….....63
2.6.5. Ulaştırma ve Taşıma Sektöründe İşbirliği……63
2.6.6. Gümrük Alanında İşbirliği…….64
2.6.7. Sosyal Güvenlik Alanında İşbirliği…….....65
2.7. Azerbaycan'ın Enerji Sektöründe Türkiye'nin Etkisi……..66

3. TÜRKİYE ve AZERBAYCAN'IN KARŞILIKLI TİCARİ İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ……...69

3.1. Azerbaycan'ın Türkiye ile Olan Dış Ticaretine İlişkin Model Tahmini……...69
3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi …….....69
3.1.2. Araştırmanın Yöntemi……...70
3.1.3. Verilerin Toplanması…….....70
3.1.4. Araştırmanın Kısıtları…….....70
3.1.5. Araştırmanın Bulguları…….....71

3.1.6. Azerbaycan'ın Türkiye ile Olan İthalatına İlişkin Model Tahmini…….....72
3.1.7. Azerbaycan'ın Türkiye ile Olan İhracatına İlişkin Model Tahmini……...74
3.1.8. Türkiye'nin Azerbaycan ile Olan İthalatına İlişkin Model Tahmini……...75
3.1.9. Türkiye'nin Azerbaycan ile Olan İhracatına İlişkin Model Tahmini……...76
3.2. Türkiye ve Azerbaycan Karşılıklı İlişkilerinin SWOT Analizi…….....78
SONUÇ……...82
KAYNAKÇA…….....85

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Azerbaycan Cumhuriyeti Genel Bilgiler…….....28
Tablo 2: Hazar'ın Petrol ve Doğal gaz rezervleri……....31
Tablo 3: Türkiye Cumhuriyeti Genel Bilgiler ……35
Tablo 4: Türkiye ve Azerbaycan'ın Her İkisinin de üye Olduğu Kuruluşlar……43
Tablo 5: Türkiye'nin 2014 Yılı İçin Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişinde Azerbaycan…….45
Tablo 6: Azerbaycan'da 2012 Yılında Gerçekleşmiş Yabancı Yatırımlar……55
Tablo 7: İki Ülke Arasındaki Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller…….....57
Tablo 8: Araştırmanın Bulguları……..……..72
Tablo 9: Azerbaycan'ın Türkiye ile İthalat Fonksiyonuna İlişkin Tahmin Sonuçları…….....73
Tablo 10: Azerbaycan'ın Türkiye ile İhracat Fonksiyonuna İlişkin Tahmin Sonuçları……....74
Tablo 11: Türkiye'nin Azerbaycan ile İthalat Fonksiyonuna İlişkin Tahmin Sonuçları……....76
Tablo 12: Türkiye'nin Azerbaycan ile İhracat Fonksiyonuna İlişkin Tahmin Sonuçları……...77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Ocak 2004-Ocak 2014 Arası GSYİH (Azerbaycan)……..32
Şekil 2: Azerbaycan Menşeli UDY Girişleri ve Şirketler ……....46

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ATİB: Azerbaycan-Türkiye İş Adamları Birliği

BTC: Bakü - Tiflis - Ceyhan

BTE: Bakü - Tiflis - Erzurum

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF: Uluslararası Para Fonu

KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

KEK: Karma Ekonomi ve Ticaret Komitesi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TANAP: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TÜSİAB: Türkiye Sanayici İş adamları Beynelhalk Cemiyeti

YKTK: Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması

GİRİŞ

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın ekonomik gelişiminin petrol sektörü ağırlıklı olması Türkiye ile olan ilişkilerine de etkisini göstermiştir. Çalışmada Türkiye ile olan ekonomik ilişkiler sektörler bazında da değerlendirilmiş; tarım, sanayi, turizm, eğitim, ulaştırma, gümrük, sosyal güvenlik gibi sektörler olarak ele alınmıştır ve petrol dışı sektörlerdeki işbirliklerinin olabileceğin altında bir seviyede olduğu görülmüştür.

Çalışmanın amacı; Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası kurduğu düzende Türkiye'nin rolü, karşılıklı yatırımların ve farklı ekonomik sektörlerdeki işbirliğinin ekonomik kalkınmaya etkilerini iki ülke açısından analiz etmektir. Bu kapsamda çeşitli kaynaklar gözden geçirilmiştir.

Küreselleşen dünyamızda ülkelerin kalkınmaları, dünya ekonomisinde birer güç olmaları için bu bütünleşme sürecinden geri kalmamaları gerekmektedir. Özellikle de komşu ülkeler, bölgesel yakınlık, benzer kültürler nedeni ile bu sürece daha kolay adapte olmaktadırlar. Dünyanın ekonomik açıdan küresel ağına baktığımızda yine ana aktörlerin benzer kültür ve coğrafya ülkeleri olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden de gelişmek ve ekonomik istikrarı sağlamak için komşu ülkelerin coğrafi yakınlığı ilişkilerine de taşımaları gerekmektedir. Aynı coğrafyada olmalarına rağmen Türkiye ve Azerbaycan'ın Sovyetler dönemi nedeni ile ilişkileri donmuş, esasen Azerbaycan'ın bağımsızlığı sonrasında gelişmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak; küreselleşme olgusu, küreselleşme sürecinde uluslararası işletmecilik konularına değinilmiş, uluslararası işletmeciliğin getirileri ve toplumlar arası birliği yarattığı anlatılmıştır. İkinci bölümde Türkiye ve Azerbaycan ekonomileri, iki ülke arasındaki ilişkiler sektörel bazda değerlendirilmiş, tarım, sanayi, turizm, eğitim, ulaştırma, gümrük, sosyal güvenlik gibi sektörler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; Azerbaycan'ın Türkiye ile

olan dış ticaretine ilişkin model tahmini yapılmıştır. Tahminde iki ülkenin karşılıklı ithalat-ihracatını etkileyen değişkenler dikkate alınarak hangisinin etkili olduğu incelenmiştir. Buna göre her iki ülkenin ekonomisi büyüdükçe, ikili ticari ilişkilerin de artış gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada son olarak Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin SWOT analizi sunulmuş, ilişkilerin gelişmesini etkileyen olumsuzlukların aradan kaldırılması için nelerin yapılabileceği konusuna değinilmiştir.

Tez çalışmasında Azerbaycan, Rus, Türk, İngiliz dillerindeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Literatür açısından söz konusu ülke kütüphanelerinden ve aynı zamanda da çevrimiçi kaynaklardan faydalanılmıştır.

BÖLÜM I

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EKONOMİK İLİŞKİLER

Bu bölümde küreselleşme olgusu, küreselleşme sürecinde uluslararası işletmecilik konuları ele alınacaktır.

1.1. Küreselleşme Olgusu

Küreselleşme bilimden teknolojiye, ekonomiden siyasete bütün alanlardaki değişimi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Keyman küreselleşmeyi, varlıkların artık uluslararası değil küresel nitelik taşıması, sömürü sistemlerinin değişmesi, teknolojinin gelişmesi ile dünyanın bir bütün olması diye ifade etmiştir (Horzum ve Yılmaz, 2005:106).

Küreselleşme aynı zamanda ekonomik bir olgu olarak da anlatılabilir. Schneider'ın tanımına göre küreselleşme, genellikle tek bir küresel ekonomi yaratmaya çalışan çağdaş süreçler, özellikle sermaye akışları, mal ve bilgi akışlarının toplamıdır. Başka bir tanımla küreselleşme, üretimin ve tüketimin dünya çapında düşünüldüğü, serbest rekabet pazar ortamının uluslarüstü kuruluşlarca kontrol edildiği ve kuralların uluslarüstü anlayışta olduğu bir düzendir. Küreselleşme, üretim ve finans sürecinin dünya çapında büyümesi, işletmelerin birleşmesi ve uluslararası işletmelerin artmasıdır (Aytemiz Seymen ve Bolat, 2005:5).

Ekonomik küreselleşme devletler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisine dayalı finansal serbestleşme, sermaye piyasaları ve yeni gelişmiş ekonomik güçleri olan bir küresel ekonomik düzen yaratmıştır (Frunza, vd., 2013:507). Bu nedenle küreselleşme bir taraftan dünyanın aynılaşması, bu benzerliğin getirdiği tek bir küresel kültürün yaranma süreci, bir diğer taraftan da ülkelerin kendi özelliklerini

ortaya çıkarma, sunma sürecidir. Bu özellikler aslında küreselleşme sürecinin kendisidir (İçli, 2001: 164).

Robertson'a göre de "küresel kültür" dediğimiz kavram farklı kültürlerin etkileşimlerinin bir sonucudur. Bu süreçte hem farklı kültürler birleşmektedir, hem de birleşirken farklılıklarını korumaktadır (Balcı, 2006: 32). Küreselleşme yaşamın her alanındaki değişimi ifade etmektedir. Son tahlilde kapitalizmin dünyayı kuşatması olarak da anılmaktadır (Kiper, 2004: 14).

Küreselleşmeyi net bir tanımla anlatmak zordur çünkü herkes tarafından farklı algılanabilmektedir. Ortak olan fikir küreselleşmenin her alanda büyük bir değişimi ifade ettiğidir.

Küreselleşmenin başlangıcı ile ilgili farklı görüşlerden bazıları kapitalizmle eşzamanlı geliştiği, bazıları kapitalizmden sonra ortaya çıktığıdır. Diğer bir görüş ise aslında insanlık tarihi kadar eski olduğu; ancak son gelişmelerle gündeme geldiğidir.

Bir görüşe göre, ilk küreselleşme dönemi 1453 yılında Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethi sonrası, Batı ülkelerinin ticari amaçları için yeni yerler arama faaliyetleri ile ortaya çıkmıştır. İkinci dönemin başlangıcı 1870 yılında başlayan Endüstri Devrimi ile gerçekleşmiştir. Sömürgeci devletler arasındaki çıkar ve paylaşma çatışmaları, ikinci dünya savaşı küreselleşmenin hızını engellemiştir. Küreselleşmenin tekrar hız kazanmasında en mühim politik olay Berlin Duvarının yıkılması, SSCB ve Doğu Blokunun dağılması olarak görülmektedir. Son küreselleşme döneminde ise teknolojik gelişimin payı büyüktür (Elçin, 2012:9).

Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü standart küreselleşmeyi "malların, hizmetlerin, teknolojinin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine akışı" şeklinde ifade etmektedir. Bu enstitünün yapmış olduğu bir araştırmaya göre küreselleşme sebebiyle devletlerin ekonomileri arasında

önceden olmayan bir bütünleşme sağlanmakta, pazarlar, şirketler ve yönetim uluslararası olmaktadır (Tağraf, 2002:35).

İMF'nin 2002 yılında yayınlanmış olduğu "World Economic Outlook"ta, küreselleşme "ticaret ve finansmanın entegrasyonu" olarak ifade edilmiştir. Yine 2002 yılında Dünya Bankası'nın yayınladığı "Küreselleşme, Büyüme ve Yoksulluk" isimli raporda küreselleşme süreci "dünyadaki ekonomilerin ve toplumların süregiden bütünleşmesi" olarak tarif edilmiştir (Kaymakçı, 2007:3).

Tutar'ın tanımında küreselleşme, ürün ve hizmetlerin dünya çapında homojen tip ve kalitede üretilmesi ve dağıtılması, aynı çıktıların dünyadaki tüm ülkelere ulaştırılmasıdır (Aytemiz Seymen ve Bolat, 2005:5). 1990'lardan sonra hızla ilerleyen küreselleşme ile birlikte sınır ötesi birleşme ve satın almalar gerçekleştikçe şirketlerin ticari yapıları da değişmeye başlamıştır (Kankaanranta, 2013:19). Küreselleşme ile sermayenin başka yerlere yön değiştirebilme olasılığı, devletlerin ulusal ekonomilerdeki kontrolünü zayıflatmış ve finans piyasalarının küreselleşmesi 'refah devletini' bir kenara itmiştir, çünkü onun vergiye tabi tuttuğu sermaye artık yer değiştirebilmektedir (Soros, 2003:3).

Küreselleşme ile ortaya çıkan bir sonuç daha ulus devletlerin denetleyemediği güçlü sermaye hareketleri ve bunların yarattıkları etkilerdir.

Küreselleşmenin aynı zamanda olumsuz yönleri de literatürde sıklıkla yer almaktadır. Küreselleşme sonucunda büyük ve uluslararası şirketler ön plana çıkmış, ucuz işçi potansiyelini kullanan, yerel şartlardan faydalanan, çevreye zarar veren bir sömürü düzeni oluşmuştur. Küresel zenginleşmeye karşılık gelirler belli kesimlerde toplanmıştır. Ticaret hacminin artmasının yanı sıra, bu ticareti hep batıdaki zengin ülkeler yönlendirmiş, bu da Latin Amerika, Uzak Doğu, Rusya ve son olarak da Türkiye'deki krizleri yaratmıştır (www.iktisadi.org, 06.07.2015).

Dünya ekonomisindeki bütünleşme reformları kazananlar ve kaybedenler diye iki grup yaratmış ve her ülke farklı şekilde etkilenmiştir. Özellikle reformları acele bir şekilde kabul eden ülkeler, dikkatlice yasal, kurumsal çerçevede değerlendirip karar veren ülkelere göre daha çok sorunla karşı karşıya kalmışlardır (Mughwai, 2012: 20).

Bir başka bakış açısıyla olumlu yönlerine örnek olarak ortalama yaşam standartlarını yükseltmesi, yeni istihdam olanakları sunması, tüketici tercihlerini genişletmesi söylenebilir. Olumsuzluklar için ise toplumların çatışan ekonomik çıkarları için bölünmesi, etnik çatışmaların yeniden canlanması örnek verilebilir (Machado,1999: 4).

Standart küreselleşmenin bir yanılgı olduğu, asıl amacının büyük şirketler ve finans kuruluşlarıyla zengin ülkelerin gelişmemiş ülkelerde pazar oluşturma ya da onları kendi etkileri altına alabilmek nedeniyle yaratılan bir kavram olması yönünde görüşler olduğu gibi, ülkeler arası "Küresel Köy" (Global Village) olarak ifade edilebilecek bir düzeni oluşturduğu yönünde görüşler de mevcuttur (Kaya, 2009: 3). İlk bakış açısı, daha çok sol görüşlüler ve gelişmemiş ülkeler tarafından dile getirilirken, ikinci görüş ise sağ görüşlüler ve gelişmiş ülkelerin bürokratları tarafından söylenmektedir.

Küreselleşme ile ilgili her hangi bir eleştiriye, yoruma her zaman aynı cevapla karşılık verilebilmektedir: 'Küreselleşme kaçınılmazdır'. Aynı şekilde ekonomi küreselleştikçe kontrolü de zorlaşmaktadır (Капица, 69). Bu durum küreselleşmenin taraftarları kadar karşıtlarını da ortaya çıkarmış bulundu. Her şeye rağmen "küreselleşme, artıları ve eksileri olan, yeni fırsatlar ile beraber yeni tehdit ve tehlikeleri de oluşturan ve geliştiren bir süreç" olarak hayatımıza girmiştir (Elma, 2009: 198).

Sonuç olarak sosyolog Peter Berger'in ifade ettiği gibi, küreselleşme tam anlamıyla her tür değişimi açıklamada kullanılan bir "kavram"a dönüşmüştür.

Berger'in bu görüşüyle aynı şekilde örtüşen Bauman da küreselleşmeyi "parolaya dönüşmüş moda bir deyim" olarak değerlendirmektedir (Dikkaya ve Özyakışır, 2006: 153).

Küreselleşmenin faydası da zararı da ülkelerin gelişmişlik durumuna göre değişmektedir. Ekonomik olarak güçlü devletlerin para, teknoloji ve standartları yüksek olduğu için işletmeleri de aynı şekilde her bir bölgeye kolayca girebilmektedir. Gelişmekte olan ülkeleri için ise aynısı geçerli değildir.

1.2. Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Ticaret

Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimler ve dünyanın bütün bir alan haline gelmesi, ekonomik ilişkilerin ve faaliyetlerin de ulusal sınırları aşmaları gereksinimi yaratmıştır.

Ülkelerin küresel entegrasyonu ile birlikte firma yapıları da değişmektedir. Bunun yanı sıra ihracatçı için pazar sayısı, pazar için de ihracatçı sayısı artmaktadır (Bakkalcı, 2013: 77).

Uluslararası Ticaret Odası'nın İstanbul'da toplanan 22. Kongresi'nde hazırlanan rapora göre, herhangi bir uluslararası firmanın yurtdışındaki üretimi, toplam üretiminin % 25-30'undan fazla ise, yurtdışından elde edilen karlar, toplam karların büyük bir hissesine denk geliyorsa ve aynı şekilde yurtdışındaki personeli, toplam personelin çoğunluğunu teşkil ediyorsa bu işletmenin "çok uluslu işletme" olduğu söylenebilir (Ünsar, 2007: 696).

Duming'in tanımıyla çok uluslu işletmeler, yurt dışında yatırım yapan ve birden fazla ülkede katma değer yaratan faaliyetleri yürüten veya bu faaliyetler üzerinde yönetim hakkı bulunan girişimlerdir. Çok uluslu şirketler, karlarının %25'inden daha fazlasını ana şirketin bulunduğu ülke dışından kazanan şirketlerdir.

Bu şirketler, iki ya da üzeri ülkede, mülkiyetin belli bir kısmı veya tamamı kendisinin olan, kendine has stratejileri olan ve bu stratejileri tüm bağlı şubelerinde uygulamaktadırlar (Aytemiz Seymen ve Bolat, 2005: 53-54).

Uluslararası bir firma merkezden yönetilmektedir ve şubeler bir birinden bağımsız şekilde hareket edemezler. Bütün şubelerin ana merkezde hazırlanan genel planlar kapsamında hareket etmeleri gerekmektedir (Ünsar, 2007: 697).

Çokuluslu işletmeler konusunda da tek bir tanım bulunmamakla birlikte kısaca uluslararası işletmeler yurtdışında üretim yapan, farklı ülkelerde faaliyet gösteren şirketlerdir. Artık günümüzde ekonomi hızla bütünleşiyorken işletmelerin yatırımlarının uluslararası olması bir tercih olmaktan çıkmış bir zorunluluk olmuştur.

Küresel şirketler dünyada yaygınlaşan ve yüzbinlerceye varan bir ağ oluşturarak ekonomiden siyasete, siyasetten kültüre ve toplumsal değerlere, bütün konulara el atmaktadırlar ve belki de bu yeni küreselleşen dünya yaratma sürecinde General Motors, IBM, Pepsico, General Electric, Pfizer, Shell, Volkswagen, Exxon gibi şirketlerin sahipleri ve diğer işletme kararları alan bir kaç yüz kişi insanların nerede yaşadığı, ne iş yaptığı, ne yapacakları, ne yiyecekleri ve giyecekleri, sonuç olarak da çocuklarının ne gibi bir toplum miras alacakları ile ilgili egemen hükümetlerden daha çok yetkiye sahip olmaktadırlar (Arıboğan, 2001: 45).

Uluslararası karşılıklı ekonomik bağımlılık ülke performanslarını da etkilemektedir. Ülkeler arasındaki toplam döngüsel davranışlar, ortak unsurlar ‘Dünya’ ya da ’Uluslararası Konjonktür’ oluşumunu ifade eder (Canova ve Dellas, 1993: 24).

Finansal küreselleşme, kapitalin devlet sınırları olmadan farklı ülkelerdeki bankacılık ve finans piyasalarında kolayca dolaşması, küresel kapsamda kazanç kollaması, yatırım yaptığı ülkede herhangi bir olumsuzluk fark ettiğinde ise hızlıca

burayı terk ederek daha sorunsuz limanlara sığınması demektir (Kaymakçı, 2007: 251).

1980 yılında, 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomik istikrar tedbirleri ile, 6224 sayılı 'Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu' 12.2.1986 tarihli ve 86/10353 sayılı kararnameyle yürürlüğe konan, 'Yabancı Sermaye Çerçeve Kararları Hakkında 1'nolu Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T) Tebliği çerçevesinde Türkiye'de yapılacak yabancı sermaye yatırımları, ortak işletme kurulması, yabancı kuruluşların Türkiye'de şube ve irtibat bürosu açmaları, Türkiye'deki özel sektör kuruluşlarının yabancı personel istihdamı, kamu ve özel kuruluşların lisans ve teknik yardım anlaşmaları, yabancı sermaye kuruluşlarının uzun ve orta vadeli dış yatırım kredisi gibi talepleri ile ilgili konular D.P.T Yabancı Sermaye Bakanlığı'nca incelenerek değerlendirilmeye başlanmıştır (Mutlu, 1999: 27). 1980'den sonra uygulanmaya başlayan liberal politikaların akabinde birçok ülke ve aynı zamanda Türkiye de liberalleşme sürecini geçirmiş ve yabancı yatırımlar bakımından yeni aşamaya geçmiştir (T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, 2005: 108).

Ekonomik küreselleşme sürecinde Dünya Ticaret Örgütü'nün rolüne bakıldığında ticari liberalleşme uygulamaları ön plandadır. Liberal dış ticaret uygulamaları DTÖ kuralları ve küresel serbestleşme sürecinin doğal sonuçları olarak ortaya çıkmakta ve bunun neticesinde ülkelerarası rekabet artmaktadır. Fakat böyle politikalar aynı zamanda ileri zamanla ilgili belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Ticari serbestleşme esasen ithalata rakip alanları kötü bir şekilde etkilemekte ihracatçılar ve tüketicilerin karşısına yeni olanaklar açmaktadır. Bu uygulamalar ülke dahilinde rekabet baskısını arttırarak üreticiyi tüketici lehine terbiye etme işlevi de görmektedir (Bakkalcı, 2013: 77).

Küreselleşme KOBİ'leri rekabet ortamında, dev şirketlerin karşısında güçsüz bırakmaktadır. Ancak KOBİ'ler de bunun aksine taleplere göre anında değişme ve farklı alanlara adapte olabilme özellikleri nedeni ile avantaja sahiptirler.

Küreselleşme ticaret ortamında böyle bir yoğun rekabet, her zaman değişikliklere hazır olma durumu yaratmış bulunmaktadır.

Son yıllarda uluslararası işletmecilik özellikle önem kazanmıştır. Etken olarak ise teknolojilerin gelişmesi, rekabet şartları, standardizasyon, iş çevresi ve küreselleşmenin hızlı gelişimi görülmektedir. Yeni dünya düzenini küreselleşme kurmaktadır ama aynı zamanda küreselleşme kendisi de uluslararası ekonominin ana aktörleri olan şirketler tarafından yönetilmektedir. Bu nedenle de uluslararası işletmecilik, toplumsal hayata hükümetlerden bile daha çok etki edebilmektedir.

Uluslararası pazarlama sınırlı kaynaklara sahip ülkeler için ulusal gücü yükseltmenin en iyi yöntemidir. Bunun yanı sıra ülkeler ve bireyler arası ilişkileri güçlendirir ve bu açıdan küresel düzen için önemli bir faktördür (Czinkota, 2011: 15).

1.2.1. Uluslararası Ticaret'in Ekonomik Teorisi

Uluslararası ticaret teorisi neden ülkeler arası ticaretin tercih edildiğini ve ülkeler için sağladığı yararları, dış ticarette ücretlendirmenin nasıl oluştuğunu açıklayan bir iktisat teorisi dalıdır. Uluslararası ticaret, tanımlayıcı ve zorlayıcı olarak iki genel ticaret teorisinden oluşmaktadır. Tanımlayıcı teoriler kısıtlamaların olmadığı şartlarda ne üretileceği ve ne kadar üretileceği, hangi ülkelerle ticarete girileceğini açıklarlar. Zorlayıcı teoriler ise bu özellikleri kararlaştırmak için devlet müdahalesinin gerekli olup olmadığını sorgular. Bu teoriler devlet ticaret politikalarını ve işletmelerin rekabet güçlerine olan etkilerinin anlaşılması açısından etkilidirler (Aydın vd., 2007: 19).

Uluslararası ticaret teorisinin temeli Adam Smith'in 'Ulusların zenginliği' eserini yayımlamasıyla (1776) atılmıştır. Sonrasında Ricardo (1817), Smith'in teorisinin de geçerlilik alanını genişletip ilaveler yaparak, günümüze kadar gelen fikirlerin temelini atmıştır (Bayraktutan, 2003: 176).

Yeni ticaret teorileri ekonomistler için ticaret anlayışını büyük ölçüde zenginleştirdi. Yeni Ticaret Teorisinde yetersiz rekabet ortamı varsa, şirketler ürün farklılaştırma ile ya da ölçek ekonomilerinden yararlanarak, ticaret ve kazançlarını herhangi karşılaştırmalı üstünlükten bağımsız ortaya çıkarabilirler. Aynı zamanda ticaret teorisinin araştırma hattı ülkelerin, coğrafyaların farklı pazar ölçülerini, ticaret rejimlerini ne derece etkileyebilir ve değiştirebilir diye açıklamaktadır (Markusen, 1995: 5).

Sanayi Devrimine kadar olan dönemde devletler uluslararası ticareti kendi yönetimlerinde tutmuşlardır. Çünkü kendi ülkelerindeki kazançları, ekonomik olarak bir güç olmaları buna bağlı idi. Günümüzde de aynı şekilde ülkeler arası yapılan yatırımlar ekonomik istikrarın esas etkenlerindendir. Azerbaycan ve Ermenistan savaşından sonra Ermenistan'ın ekonomik kriz ortamında yaşamasının sebeplerinden biri de Türkiye ve Azerbaycan'la ekonomik ilişkilerinin olmamasıdır.

1.2.1.1. Merkantilizim

Devletler tarih boyu ekonomik düzeni yönetmişlerdir. İlk sistemli müdahale 15. asırda uygulanmaya başlayan "Merkantilizm"dir.

Merkantilizm'in ana fikrini "servet" mefhumu oluşturmaktadır. Merkantilistlere göre; bir ülkenin zenginliği sahip olduğu varlıklarla ölçülmektedir. Merkantilistler, dış ticarette bir devletin diğer devletler aleyhine zenginliğe kavuşabileceğini savunmuşlar ve bu yönde çeşitli görüş ve uygulamalar geliştirmişlerdir. Merkantilizm'in en fazla gelişme gösterdiği ülke İngiltere'dir. Hatta bu yüzden İngiltere'deki Merkantilizm'e "Ticari Merkantilizm" adı verilmiştir (Torun, 2003: 186).

Ekonomik olayların bir bütün olarak ele alınması, "arz yönüne ağırlık veren" bir iktisat teorisi olarak Merkantilizm'le başlamıştır. Merkantilist doktrin üç temel fikir esasında açıklanabilir: Bunlardan ilki; milli ve güçlü devlet ilkesidir. İkincisi

kazanç ve kıymetli madenlere sahip olma isteğidir. Üçüncüsü ise dış ticaretin önemli olmasıdır. Aynı zamanda iktisadın bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasında da Merkantilizm'in önemli rolü olmuştur (Güngör, aku.edu.tr, 01.10.15).

Bir ekonomi politikası olarak Merkantilizm, sömürgecilikle elde edilen ticari kar ve zenginleşmenin sürdürülebilmesi için gerekli olan koşulların oluşturulması olarak özetlenebilir (Gençoğlu, 2013: 81).

1.2.1.2 Mutlak Üstünlük Teorisi

Adam Smith'in dış ticareti açıkladığı teori Mutlak Üstünlük Teorisidir. Bu çalışma uluslararası iktisadın bilimsel olarak ağırlık kazanması ve ortaya çıkmasının da başlangıcı olmuştur. Mutlak üstünlük teorisine göre her ülke en uygun maliyetle ürettiği, üstünlüğe sahip olduğu malları ihraç etmelidir ve aksine pahalıya üreteceği ürünleri de dışarıdan ithal etmesi gerekmektedir (Aydın ve dğ., 2007: 22).

Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde, serbest dış ticaretin ve uluslararası uzmanlaşmanın faydalarını, ülkelerin hangi malı mutlak olarak daha düşük maliyetle üretiyorlarsa o malın üretiminde uzmanlaşıp, yüksek maliyetle ürettiği malı yurtdışından ithal etmeleri gerektiğini anlatmıştır.

Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi, aynı ülkenin mutlak olarak birden fazla malı daha düşük maliyetle üretmesi durumunda, serbest dış ticaretin nasıl uygulanacağını açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu sebepten uluslararası ticaret teorisinin asıl temelini David Ricardo' nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi"nin oluşturduğu kabul görmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 199).

Bazen iklim koşulları, bazen doğal kaynaklar ülkelerin doğal üstünlüğe sahip olmaları şansını sunmaktadır. Mesela, Azerbaycan'da güney bölgesi çay ve limon üretimi için elverişli iklime sahipken diğer bir bölgesi turizmin gelişmesi için

uygundur. Türkiye'nin iklim koşulları turizm ihracı için bir avantaj sunmaktadır. Ancak durum böyle iken de bu doğal kaynaklar daima kendine yetmeyebilir. Bu nedenle de ülke ithalata yönelmiş olur. O zaman ise ülkeler arası doğal üstünlük devreye girmektedir. Örneğin, gümüş çatal, kaşık üreten ve bu alanda ün salmış bir ülkenin gümüş madenlerine sahip olduğu anlamına gelmez. Bu üstünlüğe sahip olması ekonomideki üretim yapısının rekabet avantajı yaratan niteliğinden kaynaklanmaktadır.

1.2.1.3 Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

Uluslararası ticaretle ilgili "Mutlak Üstünlükler" Teorisi (1766) Adam Smith tarafından ortaya atıldıktan yıllar sonra en eski uluslararası ticaret teorilerinden biri olan Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi David Ricardo tarafından ileri sürülmüştür. Ricardo, Adam Smith'in analizlerinin üzerine daha gelişmiş bir şekilde karşılaştırmalı üstünlük teorisini ortaya koymuştur.

Ricardo'nun fikrine göre önemli olan üretimdeki üstünlüklerin derecesidir. O nedenle de ticarette mutlak değil karşılaştırmalı üstünlük temel alınmalıdır. Bir ülke diğer ülkeye göre hangi alanda ve mallarda üstünlük sağlıyorsa o alanda uzmanlaşması gerekmektedir.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, bir ülke ticaret yaptığı karşı tarafa göre nispi olarak ucuza üretebildiği malları ihraç etmeli, nispi olarak pahalıya üretebildiklerini de bunun aksine ithal etmelidir. Böyle olursa, dış ticaretten sağlanan karlar hem ülkenin kalkınmasını destekleyecek, hem de serbest ticaret kanalından dünya ekonomisinin kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Teori esasen, bir ülkenin neden belli ürünlerin ihracatında uzmanlaşması ve diğerlerini ithal etmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır (Erkan, 2012: 197).

David Ricardo'nun geliştirdiği model aynı zamanda "Mukayeseli Avantajlar Teorisi" veya "Karşılaştırmalı Maliyetler Doktrini" diye de adlandırılmaktadır. Bu

teori hala günümüz ticaretini de açıklayabilmektedir. Ricardo'ya göre uluslararası ticareti mutlak üstünlüklere göre açıklamaya gerek yoktur, çünkü karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu yerde mutlak üstünlük de mevcuttur ancak bunun tersi geçerli değildir (Turhan, 2012: 6). Yani karşılaştırmalı üstünlükler ana fikir olarak "uzmanlaşma" düşüncesine dayanmaktadır. Yalnızca klasik dış ticaret teorisi değil, aynı zamanda modern dış ticaret anlayışı da ülkelerin üretimdeki uzmanlaşmalarında doğal olarak karşılaştırmalı üstünlükleri olan mal ve hizmetleri ilk olarak tercih ettiklerini ortaya koymaktadır (Coşkun, 2014: 3).

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde Ricardo, daha çok fiziksel ve doğal etkileri ileri sürerken sonraki yıllarda Mill, Marshall, Heckscher-Ohlin'den çağdaş ekonomistlere kadar ağırlıklı olarak faktör donanımı, teknoloji ve insan faktörü üzerinde durulmuştur. Bu süreçte de serbest ticaretin ekonomik refaha olumlu etki edeceğini söylerken konuyla ilgili düşüncelerini esasen karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayandırmışlardır ve daha çabuk ekonomik büyümenin, karşılaştırmalı üstünlüklerin uygulanması ile gerçekleşebileceğini söylemişlerdir.

Özetle önemli olan üretimdeki üstünlük derecesidir. Bir ülke, diğerine göre, hangi ürünlerin üretiminde daha yüksek üstünlüğe sahipse o mallarda uzmanlaşması gerekmektedir.

1.2.1.4. Ülke Benzerliği ve Tercihlerde Benzerlik Teorileri

Gelişmiş ülkelerin ticaretinde genellikle kendi benzerleri olan ülkeler ile ilişkili oldukları görülmektedir. En büyük ticari paya sahip olan 10 ülkeden neredeyse hepsi sanayileşmiştir. Ülkelerin benzer olması tüketicilerin tercih ve taleplerinde de benzerliğe sahip olmalarını etkilemektedir. Ekonomiler de dış pazarlara açılırken kendi pazarlarına benzer pazarları tercih etmektedirler.

Tercihlerde Benzerlik Teorisi, 1961 yılında Staffan Burenstam Linder tarafından ileri sürülmüştür ve Linder bu teorinin işleyiş mekanizmasını şu şekilde

anlatmıştır: ‘Zevkleri birbirine benzer ülkeler arasında daha aktif ticaret ilişkileri kurulmaktadır’. Teoride taleplerin ve tercihlerin yakınlığını ölçmek için ülkelerin kişi başına gelir seviyelerine başvurulmuştur (Atik, 2006: 34).

Linder’in dış ticareti için bu yeni yaklaşımı, sonraki zamanlarda farklı ampirik çalışmaların yapılmasına sebep olmuştur (Saygılı ve Manavgat, 2014: 262).

Tercihlerde Benzerlik Teorisi’ne göre ürünlerin ticareti üretim maliyetinden ziyade ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin yakınlığından etkilenmektedir. Ülkedeki şirketler, en çok talep gören malları üreteceklerdir. Bu nedenle de bu malların ülke içinde geniş bir pazar alanı bulunmaktadır ve yurtdışına satışının yapıldığı en uygun ülkeler ise ülke halkının tercihlerinin benzer olduğu diğer ülkelerdir. Böylece talep yapıları benzeyen ülkeler daha çok ticaret yapmaktadırlar (Özel ve Sezgin, 288).

1.2.2. Uluslararası Pazarlara Giriş Yolları

Küreselleşme sürecinin etkisi ile artık şirketlerin de küresel olma eğilimi görülmektedir. Bunun sebebi ise uluslararası pazarların her zaman daha cazip ve avantajlı olmaları, yurtdışı faaliyet zamanı sağlanan kolaylıklar ve genel olarak artık pazarların da küreselleşmiş olmalarıdır.

Avantajların yanı sıra tüm dünyanın tek bir pazar haline gelmesi ve ticaretin uluslararası bir boyut kazanması da firmaların kendi ülkeleri dışındaki pazarlara yönelmelerini doğurmaktadır.

Uluslararası pazarlara giriş yöntemleri, ihracat, ortak yatırımlar, lisans anlaşmaları, doğrudan yabancı yatırımlar olarak sınıflandırılabilir.

Uluslararası pazarlara açılma kararı alan firmaların başarılı olabilmeleri için birçok karar vermeleri gerekmektedir. Dış pazarlara hangi yöntemlerle gireceklerinin saptanması da bu kararlardan en önemlisidir.

Dış pazarlara girerken verilmesi gereken başlıca kararlar üretimin yeni seçilen, yatırım yapılacak pazarda mı yapılacağı yoksa ihracat yolu ile mi pazara girileceğidir. Mülkiyet ve kontrolün sadece kendinde bulunmasının istendiği durumlarda; doğrudan yatırım veya stratejik birleşme, en düşük oranda mülkiyet ve kontrolün bulunmasının istendiği durumlarda; lisans verme, ikisinin arasında bir derecede mülkiyet ve kontrolün bulunmasının istendiği durumlarda ise franchising, yönetim sözleşmesi veya ortak girişim yöntemlerine başvurulmaktadır (frmtrr.com, 14.09.15).

Ekonomilerin Dış Pazarlara Açılma Nedenleri: Tarihi açıdan bakıldığında ulusların karşılıklı ticaret yapmalarının temelinde yatan nedenin, ekonomik olarak farklı yapı ve zenginliklere sahip olabilme amacı olduğu söylenebilir. Uluslararası ticaretin tarihsel sürecine bakıldığı zaman ülkelerin ticaret yapma nedenleri şöyle sıralanabilmektedir:

1. Yerel Üretimin Yetersizliği

2. Uluslararası Fiyat Farklılıkları

3. Farklılaştırılmış Mallar

Bu nedenler ile dış pazara açılmayı seçen şirketler, uluslararası satımla elde edilen ama sonrasında yüksek gümrük ya da sınırlamalarla tehlikeye düşen yabancı piyasalardaki konumunu koruyabilmek için yabancı ülkede işletmelerini kurmak zorunda kalmıştır. Mesela, Japon otomobillerinin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uluslararası satımıyla ilgili 1980'deki kısıtlamalar bazı Japon otomobil şirketlerinin ABD'de otomobil üretim tesisleri kurmalarına sebep olmuştur. Buna benzer şekilde

birçok ABD şirketi de AB ülkelerinde karşılaştıkları kısıtlamalar için bu ülkelerde üretim tesisleri kurmuştu (Ünsar, 2007: 698).

Küreselleşen dünyada büyüyen pazarlar işletmeleri dışa açılmaya zorlayan ya da iten nedenlerdendir. Firmaları uluslararası pazarlara açılmaya yönelten nedenler şu şekilde ifade edilebilir:

1. İç pazarda talebin azalması

2. Atıl kapasite varsa üretimi çoğaltıp ihracat yapmak amacı

3. İç pazardaki rekabet riskini düşürmek

4. Dış pazardaki vergi, tanılan fırsatlardan faydalanmak

5. İşletmelerin politik etkinliğini güçlendirmek (Doğan vd., 2003:115).

Uluslararası pazara girmeden önce pazar şartları ve özelliklerinin incelenip, her pazarın ayrı ayrı öğrenilmesi gerekmektedir. Çünkü uluslararası pazarların her biri kendine has pazarlama özelliklerine sahiptirler. Bu zorluklara rağmen uluslararası pazarların her zaman cazip olmasının sebepleri karşılaştırmalı üstünlük imkanı, vergi avantajı sunmaları, karları arttırmaları ve bir çok başka avantajlarının olmasıdır.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan ülkeler yeni ekonomik sisteme geçmiş ve birer yeni pazar olarak dışa açılmak isteyen yatırımcılar için merkez haline gelmiştir. Özellikle bu dönemden sonra Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret gelişmiştir.

1.2.2.1 İhracat

İhracat ülke dahilinde üretilen bir ürünün yurtdışına döviz karşılığında satılmasıdır. Yani ithalatın karşıtıdır, ikisi birlikte dış ticaret dengesini oluşturmaktadır. Ya da başka bir söylemle ihracat bir malın gümrük mevzuatı çerçevesinde yurtdışına çıkarılmasıdır.

İhracat ve GSYİH büyümesi arasındaki ilişki son yıllarda sık sık gündeme gelen konulardandır. Bu tartışmanın merkezinde ise, hangisinin bir diğerine etki ettiği sorusu bulunmaktadır (Bilgin, Şahbaz, 2009: 178). Bu konuda iktisatçılar arasındaki en yaygın fikir, ihracatın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönündedir. 1980 yılı sonrası bir çok gelişmekte olan ülke, daha önce uyguladıkları ithal ikamesine dayalı büyüme politikalarını değiştirerek, ihracat tabanlı büyüme politikasına geçmiştir. Türkiye de bu ülkelerden biridir (Aktaş, 2009: 36).

İhracatı büyümenin kaynağı olarak gören kalkınma stratejisine ihracata yönelik sanayileşme stratejisi denilmektedir. İhracata yönelik sanayileşme stratejisinde, geleneksel serbest ticaret teorisi dahilinde ülkenin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu alanlarda üretim yaparak, bir takım farklı desteklerle ihracatı artırması ve böylece sanayileşmesini sağlaması hedeflenmektedir (Saçık, 2009: 165).

İhracat kendi içinde dolaylı ihracat ve dolaysız (doğrudan) ihracat olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dolaylı ihracatta işletmeler yurtdışına açılmak için genelde aracı işletmeleri kullanırlar. Bu yüzden de minimum riskle dış pazara açılmış olurlar.

Dolaylı ihracat en fazla kullanılan dışa açılma yöntemlerindendir. Sebebi ise özellikle riskin düşük seviyede olması, dış pazar bilgisinin, malların satışının tamamen karşı tarafın sorumluluğunda bulunmasıdır (Mucuk, 2010: 327).

Dolaysız ihracata atılan işletmeler ise artık karını arttırıp, işletmesini belli bir büyüklüğe ulaştırmış olandır. Çünkü karı paylaşmamak adına tek başına olası risklere katlanarak dış pazarlara açılma isteği vardır. Artık dış pazarı da öğrenmiş olması ve edindiği tecrübelerin etkisi ile risk almayı seçerek direk ihracat gerçekleştirmektedir.

1.2.2.2 Ortaklıklar

Uluslararası pazara giriş yollarından bir diğeri de ortaklıktır. İhracattan farkı yabancı ülkedeki işletmeciye katılması, direk yatırımdan farklı yönü ise yurtdışında birileriyle birlik oluşturmuş olmasıdır (Mucuk, 2010: 327).

Ortaklık kar amacı ile atılan ve işletme sahiplerinin kendilerini garantiye almak için attıkları bir adımdır. Çünkü yurtdışında şube açtıkları zaman her ne kadar bütün kara sahip olsalar da, yurtdışını bilmedikleri, oradaki pazar ve ortam farklı olduğu için ortama hakim olan bir ortakla bu sorunu çözmüş olmaktadırlar.

Ortaklık türleri lisans anlaşmaları, franchising, joint venture, yönetim sözleşmesi, anahtar teslim projeleri şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Lisans sözleşmesi şirketin geliştirdiği teknolojiyi, teknik bilgiyi yani maddi olmayan haklarının başka firmaların kullanması için verdiği izin belgesidir (www.nedirnedemek.com, 15.09.15). Genelde lisansı veren taraf danışmanlık ve gerekli teknik destek vermekten sorumlu iken lisansı alan taraf aldığı hakları etkin kullanma ve ödeme işlemlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Lisans anlaşmalarında mülkiyet devredilmediği ve kiralama olarak gerçekleştirildiği için belli süre için geçerlidir. Bu süre boyunca da kazançtan mülkiyet sahibine ödeme yapılmaktadır ki, bu yapılan ödemeye de royalty denmektedir (www.1bilgi.com, 12.09.15).

Franchising lisans anlaşmalarının özel bir çeşididir ve bir markanın kullanım hakkının yanı sıra bu kullanım süresinde danışmanlık hizmetlerini de kapsamaktadır. Bu sayede girişimciler de büyük işletmelerle işbirliği yapma şansını yakalamaktadır.

Franchising Fransızca bir sözcüktür. "Affanchir" olan franchise sözcüğünden "Franchising" kelimesi türemiştir ve imtiyaz anlamına gelmektedir. Belirli bir bedel karşılığında bir sistem ve markanın imtiyaz hakkı sahibinin, belirli süre, koşul ve şartlar kapsamında, işin yönetim ve organizasyonu ile ilgili sürekli danışmanlık ve destek sunarak, bağımsız yatırımcılara sistem ve markasını kullandırmasına verdiği izindir. Yani Franchising sistemi, bir imtiyaz verme sistemidir (www. franchising.nedir.com, 03.10.2015).

Bazı ülkeler %100 yabancı yatırımların yapılmasına izin vermemektedirler. Bu sebeple bu ülke pazarlarına girmek isteyen yabancı yatırımcılar yerli işletmecilerle ortak girişimler yapma yoluna başvurmaktadırlar. Bu ortaklıklara Joint Venture denmektedir.

Joint Venture en az 2 kişinin ortak amaç için oluşturdukları bir tür ortaklıktır. Daha çok yurtdışında kullanılan bir ortaklık çeşidi olsa da artık Türkiye'de de bu tür girişime joint venture denilmektedir (http://www.turkhukuksitesi.com, 14.09.15).

Bir başka tanımla iki veya daha fazla tüzel kişinin birlikte karar verdikleri belirli bir yatırım projesi için yine birlikte hareket ederek oluşturdukları ortak işletmelere Joint Venture denmektedir (http://www.kobitek.com, 11.09.15).

1.2.2.3 Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları söz konusu iken öncelikle çok uluslu şirket kavramına değinilmesi gerekmektedir. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının oluşumu aslında çok uluslu şirketlerin gelişimi ve faaliyetlerinin

ülkeler arasında bulunması ile ilgilidir. Çok uluslu şirketler farklı ülkelerin nezdinde ama tek yönetimin şirketler zinciridir. Bu zincir boyunca ana merkez ile şubeler arasında haber ve sermaye akımı gerçekleşmektedir (İstanbul Ticaret Odası, 2002: 1).

Doğrudan yatırımlar ise diğer çeşit yatırımların aksine girişimcilerin dış pazarlarda kendi tesislerini kurdukları ve kendi üretim yerleri olduğu durumları kapsamaktadır. Bu durumda girecekleri pazarda bir üretim yeri kiralamak ya da ortaklık yapmak yerine özellikle emek yoğun üretim yapılacağı durumlarda tercih edilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yapılan yatırımdan ve getirilerinden dolayı ev sahibi ülke için bir kalkınma aracı olarak görülmektedir. Bu yüzden gelişmiş ya da gelişmekte olan bütün ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını en yüksek seviyede teşvik etmeye çalışmaktadırlar. Doğal olarak bu durum ev sahibi ülkeler arasındaki rekabeti arttırmaktadır. Çok uluslu işletmeler küreselleşme sürecinin etkisiyle daha da ön plana çıkmış ve günümüzün teknolojisi ile kolaylıkla bu sürece ayak uydurmuşlardır. Çok uluslu işletmeler uluslararası ticaretin, uluslararası ticaret ise küreselleşmenin en önemli tetikleyici etkenleri haline gelmişlerdir (Candemir, 2006: 12).

Daha önceden doğrudan yabancı yatırımlar üzerine ciddi kısıtlamalar vardı. 1980'lerdeki serbestleşme sürecinde kısıtlamalar hemen hemen ortadan kaldırılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlarda küresel artışın oluşmasının nedeni 1988-1992 döneminde ABD ve 1990'lardan sonra ise diğer gelişmekte olan ülkelerinin "Büyük Depresyon"dan sonra rastlanan en ağır kriz yıllarını (1995 Meksika krizi, 1997 Güneydoğu Asya krizi, Rusya krizi) yaşamaları olmuştur. Yani bir yandan kısıtlamaların kalkması, ekonomik kriz ve diğer taraftan da bunlara ek olarak Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılmasının yarattığı fırsatlar da küreselleşmeyi getirmiş, en hızlı şekilde gelişmesini sağlamıştır (Kaymakçı, 2007: 272).

Genelde doğrudan yabancı yatırımları teşvik eden durumlar yatırım yapılacak ülkenin piyasa büyüklüğü ve bu ülkeden maksimum kar elde edilmesi durumudur. Türkiye ve Azerbaycan'ın finansal ilişkilerinde tarihi bağın da etkisi büyüktür.

Finansal küreselleşme, yabancı yatırımlar olarak tarif edilebilir. Türkiye ve Azerbaycan'ın da doğrudan yabancı yatırımlar olarak birbirinde payı çoktur (T.C Bakü Büyükelçiliğinin 2014 yılı raporundaki bilgilere göre Türk menşeli yabancı sermaye 396 milyon, dış ticaret hacmi 1,989 milyon $ olmuştur). Genelde doğrudan yabancı yatırımları teşvik eden durumlar yatırım yapılacak ülkenin piyasa büyüklüğü ve bu ülkeden maksimum kar elde edilmesi durumudur.

Küresel çapta dolaşan sermayenin yatırım yapılan ülkeye bir sürü önemli etkileri vardır. İlk geldiklerinde cari açık, bütçe açıklarını kapatıp ekonomik istikrara katkı sağlarken; ardından ülkeyi terk ettikleri zaman kaybettirdikleri açısından nasıl sıkıntılar yarattıkları da düşünülmelidir. Bu yüzden de ülkeler doğrudan yabancı yatırımlara gözü kapalı bir şekilde meyilli olmayıp, korunmayı sağlayacak stratejik planları da önceden geliştirmek ve hazır bulundurmak zorundadırlar. Ayrıca yatırım yapılacak ülkenin tercih edilmesini etkileyen nedenler o ülkede sağlam ekonomik, politik ve hukuki sistemin mevcut olmasıdır.

BÖLÜM II

2. TÜRKİYE-AZERBAYCAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin tarihçesi, ülke ekonomileri, farklı sektörlerde faaliyet ve işbirlikleri, Azerbaycan'ın enerji sektöründe Türkiye'nin etkisi, Türkiye ve Azerbaycan'daki KOBİ'ler; Azerbaycan'ın Türkiye'de yatırımları ve Türkiye'nin Azerbaycan'da faaliyet gösteren firmaları anlatılacaktır.

2.1. Türkiye ve Azerbaycan İlişkilerinin Tarihçesi

Türkiye ve Azerbaycan halkı aynı etnik kökene sahip olsa da devletleşme süreci ile her bir toplum ayrı ayrı devletler kurmuş, o dönemden sonra da yola ayrı devam etmişlerdir.

Bugün Türkiye ve Azerbaycan iki kardeş ve yakın devletlerdir. Son iki yüz yıllık döneme bakıldığında Azerbaycan ve Türkiye'nin her zaman birbirlerine iyi kenetlendikleri söylenebilir (Mikail, vd., 2015:1065- 1066). Zamanında Türkiye'deki Azerbaycanlıların ideolojik süreçlere, Cumhuriyet Savaşına katkısı, Azerbaycan topraklarında ise Türkiye Türklerinin bağımsızlığın pekiştirilmesine yardımları mevcut ikili ilişkilerin temellerinin bir kısmını teşkil etmiştir.

Daha sonra Azerbaycan'ın Sovyet İmparatorluğunun yönetiminde bulunduğu seneler, 1991 yılına kadar Türkiye Azerbaycan ilişkileri kesilmese de çok kısıtlı olmuş ve temelini esasen hasret duyguları oluşturmuştur (Aslanlı, 2015: 175-196).

Azerbaycan'ın dış politikasında başka bir yere sahip Türkiye, aradaki bağlar nedeniyle ülkenin zor dönemlerinde her zaman yanında olmuştur. Esasen de

bağımsızlık sonrası süreçte uluslararası kamuoyu oluşturmada büyük yardımları olmuştur. Daha sonraki zamanlarda devamı gelen programlarla bu yakınlık artmış ve stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır (Yılmaz, 2015: 5).

Azerbaycan'ın siyasi bağımsızlık sürecinde Karabağ görüşmeleri de her daim faal tutulmuştur. Ancak bu sorunların ortadan kalkmasının tek yolu ekonomik olarak istikrarın ve bağımsızlığın sağlanmasıdır. Bu dönemde hem bölgesel hem de uluslararası entegrasyon oluşumu için her zaman başarı gözlemlenmiştir.

Türkiye Azerbaycanın bağımsızlığını desteklediği zaman biliyordu ki, siyasi bağımsızlığın güçlenmesi ekonomik bağımsızlığın güçlenmesi ile mümkün olabilir. Bu yüzden de sahip olduğu ekonomik imkanları ve tecrübelerini Azerbaycan'ın istifadesine sunmuştur. Bununla ilgili olarak 01.11.1992 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türk işadamlarının Azerbaycan'la olan ilişkileri fiili temaslara dönüşmüş, ulaştırma, haberleşme, inşaat, petrol ve eğitim gibi birçok alanda beraber faaliyete gidilmiştir.

Azerbaycan ve Türkiye arasında yapılan anlaşmaların çoğu da yardımlaşma özelliği taşımaktadır. Bunlardan bazıları şunlarıdır: Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması, Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması, İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması, Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Sözleşmesi, Teknik İşbirliği Protokolü, Karşılıklı Yardımlaşma Protokolü, Spor Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol, Tıp ve Sağlık Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol, Tarım Alanında Bilimsel, Teknik ve Ekonomik İşbirliğine İlişkin Protokol.

Bunlara benzer daha çok sayıda dostluk ve yardımlaşmayı içeren anlaşmalar yapılmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasında ekonomik ilişkilerin büyümesi ve güçlenmesi sadece her iki ülkenin ekonomik istikrarı açısından değil aynı zamanda bölge ülkeleri için de bir kalkınma şansı sunduğundan önem arz etmektedir.

Azerbaycan ve Türkiye hükümet başkanları her zaman bir araya geldiklerinde söyledikleri ve üzerinde durulan husus ekonomik ve sosyal ilişkilerin güçlendirilmesidir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin hazırlanmış projeler kapsamında ve bir uygulama takvimi esasında geliştirilmesini teminen Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması 13 Nisan 2004 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. 2014 Yılında bu anlaşmalar olumlu etkilerini göstermektedir. Şöyle ki, Türkiye 2014 yılında Azerbaycan'ın Ticaret Listesinde 147 ülke arasında en fazla ticaret yaptığı 4'üncü ülke olmuştur.

T.C. Bakü Büyükelçiliği'ne göre bağımsızlık sonrası geçen yıllarda Türkiye ve Azerbaycan arasında gerçekleşen en önemli projeler BTC Ham Petrol Boru Hattı ve BTE doğal gaz boru hattıdır. Diğer taraftan 2013 yılı için düşünülmüş Bakü–Tiflis–Kars demiryolu iki ülkenin stratejik ilişki boyutunu ortaya sermektedir. İlişkilerin askeri boyutunda da aynı şekilde bir beraberlik söz konusudur. Türkiye NATO tecrübesini Azerbaycan'a sunmuştur. Uluslararası siyasi ve ekonomik kuruluşlara üyelik sürecinde de gerekli destekleri vermiştir (Aydıngün ve Balım, 2012: 78).

1992 yılında bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ortak değerler sebebiyle bağımsızlıklarının ilk günlerinden başlayan ekonomik ilişkiler; dış ticaret, müteahhitlik, inşaat, yatırım, bankacılık, finans ve bir çok diğer sektörlerde mevcuttur. Ancak genel olarak bakıldığında bu ilişkilerin tam da yeterli seviyede olmadığı söylenebilir. Bu yüzden de ekonomik ilişkilerde daha sağlam adımlar atılması için bazı yapısal düzenlemelere gidilmesi ve bir takım önlemler alınması gerekmektedir (Alagöz, 2004: 5).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaretin geliştiği dönemden sonra Türkiye yönünden hep ticaret fazlası gözlemlenmekte ve bu fazla 2000 yılından itibaren de artmaktadır. Aynı zamanda 2008 yılındaki verilere göre Türkiye'nin Azerbaycan'la hem ihracatının hem de ülkeden ithalatının büyük miktarda ivme kazandığı görülmektedir. İthalattaki bu artışın sebebi yeni boru hatlarının faaliyete başlaması ve

Azerbaycan'dan ithal edilen petrolün miktarının artmasıdır. Her sene bu artış kendini rakamlarda daha net şekilde göstermektedir. Mesela 2011 yılı rakamlarına baktığımızda bir önceki yılın aynı dönemindeki ticaret hacmine kıyasla ticaret hacmi yaklaşık sekiz kat artış göstermiştir.

2003 yılından sonra Türkiye'nin Azerbaycan'a yatırımı 8 kat artarak ilk olarak 2003 yılında 315,5 milyon $ iken 2012 yılında 2,6 milyar $ seviyesine varmıştır. Ayrıca 2013 yılının sadece 9 aylık göstericilerine göre Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 2,2 milyar $'dan fazla olmuştur. Bu istikrarla devam ederek hedef 2020 yılında ticaret hacmini 15 milyar $ yapmaktır. 'Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı' şirketi (TPAO) 'Azeri', 'Çırak' yataklarnın, 'Güneşli' yatağının işlenmesinde %6,75 payla, 'Şahdeniz' alanının araştırılması, işlenmesi, üretim pay paylaşımına ise %9 payla temsilcidir (http://www.ekovitrin.com, 10.09.2015).

Azerbaycan ve Türkiyenin tutumları her zaman çeşitli uluslararası ve bölgesel konularda çok yakın olmuş, örtüşmüştür. Azerbaycan BM, İKT, NATO, Avrupa Konseyi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Örgütü, Türkçe Konuşan Devletler Birliği ve benzeri kuruluşların bünyesinde de Türkiye ile yararlı işbirliği yapmaktadır. Türkiye-Azerbaycan ilişkileri stratejik bir özellik taşımakta, aynı zamanda dostluk, kardeşlik esaslarına dayanmaktadır (http:// www.lib.aliyevheritage.org, 08.03.2015).

Türk Konseyinin temelleri 3 Ekim 2009 yılında imzalanan Nahçivan Anlaşması ile atılmıştır. İlk aşamada Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan'ın katılımı ile oluşturulmuş ve bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırım, milli gelir artışına sebep olmuştur. Özellikle de Azerbaycan GSYİH'nın % 10 oranlarında yabancı yatırım potansiyelini artırmış bulunmaktadır **(**Macit, 2015: 85**)**.

2.2. Küreselleşme ve Azerbaycan Ekonomisi

2.2.1. Azerbaycan

Azerbaycan Cumhuriyeti ya da resmi adıyla *Azərbaycan Respublikası*, Batı Asya ve Doğu Avrupa'nın kesişme noktası olan Kafkasya'da yerleşmektedir. Güney Kafkasya'nın en büyük yüzölçümüne sahip ülkesidir. Türkiye ile 17 km'lik sınırı mevcuttur.

Azerbaycan Cumhuriyeti ilk olarak 1918 yılında kurulmuş, ama o zaman sadece iki yıl ömrü olmuştur. 26 Nisan 1920'de Kızıl Ordu sınırı geçerek Azerbaycan'a girmiş ve o tarihte Azerbaycan, Sovyetler Birliği topraklarına katılmıştır. Yeniden bağımsızlığına 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kavuşmuştur. Azerbaycan, üniter bir anayasal cumhuriyettir. Karabağ savaşı sırasında Ermenistan, Dağlık Karabağ bölgesini ve yedi rayonu (ili) işgal etmiştir.

Azerbaycan'ın coğrafi, askeri, siyasi durumuna, doğal kaynaklar potansiyeline göre yüzyıllar boyunca her zaman dikkat merkezinde olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında ise bölge stratejik çıkarların üzerinde toplandığı bir yer haline gelmiştir.

Yüzyıllardan bu güne kadar Hazar'dan çıkarılan petrolün miktarı tahmin edilemez derecede çoktur. Bu doğal zenginlik bütün dünyada 'Bakü Petrolü' olarak belli bir üne sahiptir. Bu sebepten de Azerbaycan acımasız politik ve ekonomik mücadelenin sonuçlarıyla yüzleşmiştir (Алиев, 2003: 237).

Bağımsızlık sonrası ilk yıllar sıkıntılı geçse de, daha sonra petrol anlaşmaları yapıldıkça Azerbaycan'ın ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasına girmiştir. Bunda Türkiye ile yapılan ortak çalışmaların ve projelerin gerçekleştirilmesinin rolü büyüktür.

Tablo 1: Azerbaycan Cumhuriyeti Genel Bilgiler

Kurulduğu Tarih	28 Mayıs 1918
Bağımsızlık tarihi	18 Ekim 1991
Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na Dahil Olduğu Gün	2 Mart 1992
Arazi, bin km	86,6
Nüfusu, bin kişi (2013 yılının başı için)	9356,5
Para Birimi	Manat
Manatın Kur Oranı	1 USD - 1.0501 Manat (10.11.2015)
İdari Yapı	1 Özerk Cumhuriyeti (Nahçıvan),66il,78 şehir
2014 Yılı GSYİH	75188,4 milyon $
Komşuları, Devlet Sınırları	İran,Türkiye,Rusya,Gürcistan,Ermenistan

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Azerbaycan,10.11.2015

Azerbaycan'ın 158 ülkeyle diplomatik ilişkisi ve 38 uluslararası kuruluşa üyeliği bulunmaktadır. 1992 yılından beri Birleşmiş Milletler Teşkilatına üyedir. GUAM, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün kurucu üyelerindendir. Barış için Ortaklık projesinde NATO ile işbirliği yapmaktadır ve aynı zamanda Türk Konseyi ve TÜRKSOY'un da üyesidir.

Azerbaycan hızlı bir şekilde kalkınması ile her geçen gün güç kazanmaktadır ve karşısında bulunan diğer engelleri de aşabilecek yönetim ve kapasiteye sahip bir ülkedir. Bugün, Azerbaycan'ın en büyük sorunu Dağlık Karabağ'ın Ermeni işgali altında olmasıdır.

Azerbaycan bağımsızlık döneminden sonra önemli projelerde aktif rol üstlenmiştir. Önceden yapılan anlaşmalarda Azerbaycan bölgesel ve küresel güçlerin beklentilerini hep dikkate almak zorundaydı. 2011 yılında anlaşması yapılan TANAP Projesi ülkenin uluslararası ortamda çıkarlarının korunması açısından önemli bir projedir. Proje doğalgaz kapasitesiyle arz güvenliğini desteklerken, aynı zamanda Azerbaycan'ın sahip olduğu doğalgaz kaynaklarının yeni pazarlara ulaştırılması gibi büyük adımları da beraberinde getirmektedir. Bu proje Avrupa'nın Rus doğalgazına olan bağımlılığını azaltacağı gibi, aynı zamanda Azerbaycan Doğu-Batı enerji koridorunda önemli ülke konumunu yakın gelecekte de devam ettirecektir (Mammadov, 2013: 5).

2.2.2. Azerbaycan'ın Ekonomisi

Azerbaycan'ın ekonomisi, bağımsızlık kazandığı 1991 yılından sonra ekonomik ve politik istikrarın devamlı olması, SSCB dönemindeki sosyoekonomik sorunların düzelmesi ve iktisadi dönüşüm sürecinin tamamlanması üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bağımsızlık sonrası dönemde serbest piyasa ekonomisine geçmek için bir takım reformlar gerçekleştirilmiştir ve bunu hayata geçirmek için Azerbaycan'ın elindeki doğal gaz ve petrol kaynakları kullanılmıştır. Yapılan anlaşmalarla enerji sanayisi kurulmuş ve ülkenin yeni ekonomisi için ilk adım atılmıştır.

Azerbaycan'ın ekonomisi değerlendirildiğinde, petrol kaynaklarına sahip olması ve ihracatını yapması sayesinde GSYİH ve ekonomik kalkınma göstergeleri her zaman artış halindedir.

Azerbaycan 2005 ile 2009 yılları arasında rekor bir büyümeye imza atarak 5 yılda 3 kat zenginleşmiş ve dünyanın en hızlı büyüyen ekonomiye sahip ülkelerinden birisi olmuştur. Bu dönemde yüzde 21'lik bir GSYİH artışı ile ekonomisinde bu hızlı büyümeyi gerçekleştirmiştir.

Yabancı sermaye ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaz sektörüne yatırım yapmakta ve ihracatın %90'ını bu sektör oluşturmaktadır. Ancak bu durum Azerbaycan ekonomisini küresel piyasalardaki fiyat dalgalanmalarına karşı zayıf duruma düşürmektedir. Bu yüzden Azerbaycan hükümeti, enerji dışı sektörlerin gelişimi ve çeşitlendirilmesine büyük önem vermektedir (http://www. turcomoney.com, 27.12.2014).

Bağımsızlığın kazanıldığı dönemlerde hem ekonomik şartlar, hem savaşın olması petrol üretimini etkilemiş ve üretimin düşmesine sebep olmuştur. Ancak 1996 yılından sonra hız bulan üretim günümüze dek gittikçe artmış ve hem yeni teknolojiler temin edilmiş hem de uluslararası şirketlerle anlaşmalar yapılmıştır.

Petrol zenginlik kaynağı olduğu gibi aynı zamanda hem politik sorun hem de ülke içinde Hollanda Hastalığı tetikleyicisidir. 1960'lı yıllarda Hollanda, doğal gaz kaynaklarını keşfettiği zaman ülke çok hızlı bir şekilde zenginleşmiş, bu durum ülke parasının aşırı değerlenmesine neden olmuş ve aynı zamanda da ülke sadece ithalata yönelmiştir. The Economist Dergisi, bu duruma "Hollanda Hastalığı" adını vermiş ve literatüre kazandırmıştır (http://politikaakademisi.org, 28.11.2015). Azerbaycan'ın da bağımsızlıktan sonra, Hollanda örneğinde olduğu gibi doğal kaynaklar üzerine kurulan ekonomisinde, diğer sektörleri geri kalmış ve bu durum ülkenin petrol fiyatları dalgalanmaları karşısında zayıf düşmesine sebep olmuştur. Azerbaycan'ın milli parası Manat $'dan daha değerli idi. 2015 yılının başlarında petrol fiyatlarının düşmesi Manat'ın da $ karşısında değer kaybetmesine sebep oldu.

Ülkede hastalığa karşı politik, kurumsal, makroekonomik, sektörel ve bölgesel kapsamda çeşitli önlemler alınmakta ve yeni programlar geliştirilmektedir. Son zamanlarda bununla ilgili devlet politikaları uygulanmış ve turizm, tarım gibi diğer alanlarda da üretim ve faaliyetler arttırılmıştır (Aras, 2005: 276-278).

Petrol stratejik olarak önemlidir ve ilerleyen zamanlarda bu önem mevcut petrol rezervlerinin tüketilmeye başlaması ile birlikte daha da artacaktır ve Hazar

havzası dünyada üretilebilen rezervlerin %12'ine sahiptir (Kodaman, 2005: 251-262).

Tablo 2: Hazar'ın Petrol Ve Doğal Gaz Rezervleri

	İspatlanmış petrol rezervleri	Tahmini petrol rezervi (BBL)	Toplam (BBl)	İspatlanmış gaz (TCF)
Azerbaycan	3.6-12.5	32	36-45	11
Kazakistan	10-17.6	92	102-110	53-83
Türkmenistan	1.7	80	82	95-155
Rusya	2.7	14	17	-
Özbekistan	0.3	2	2	74-88
İran	0.1	15	15	-

Kaynak: Kodaman,Timuçin,'Hazar Havzasında Stratejik Oyun', *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, C10,S.1 s.251-262,* Y2005.

Petrol sektöründeki istikrar ve artan gelişmeler Azerbaycan'ın uluslararası etkinliğine katkı sağlamaktadır. Azerbaycan'ın 2014 yılı için GSYİH göstergesi 75188,4 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına mili gelir 7,400 $ seviyesine ulaşmıştır. 2014 yılında Azerbaycan'ın ihracatı 2182860,89 $, ithalatı ise 9187697,6 $ olarak gerçekleşmiştir. Petrol ihracatının genel ihracat içerisindeki payı yüksek orandadır (mfa.gov.tr, 26.12.2014). 2014 yılında Azerbaycan'ın Türkiye ile ihracatı 502492,8 $ ithalatı ise 1286641.4 $ tutarında gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki dış ticaret hacmi ise bir önceki yıla göre %11 oranında fazla olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin gösterdiği dış ticaret fazlası ise bir önceki yıla göre %30'luk bir artışla 1,2 milyar $ seviyesine ulaşmıştır.

2015 yılı Ocak ayında Azerbaycan'ın 2014 yılı için sosyoekonomik kalkınma raporu yayınlanmıştır**.** GSYİH 58997800,000 manat olarak önceki yıla göre %2,8 artış göstermiş bulunmaktadır. Petrol dışı ekonominin (36 milyar manat) payı %7 artarak GSYİH'nın %60,1'ne karşılık gelmiştir. Aynı zamanda da petrol

ekonomisinin payı (23 milyar manat) %29 azalmıştır. Kişi başına GSYİH 6264,1 manat, 2013 yılına göre %1,5 daha artarak yaklaşık 8000 $ olmuştur (www.ekonomi.gov.tr, 15.02.2015).

Azerbaycan'ın GSYİH verileri 1990 yılında çok düşük bir seviyede iken, 2013 yılında 73,56 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılından bir önceki yılda ise 68,73 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. 1996 yılından sonra Azerbaycan'ın hasılası her sene büyüme halindedir ve Sovyetler terkibinden ayrılan ülkeler içerisinde en hızlı ve istikrarlı büyüyen ekonomi Azerbaycan'dadır. Ekonomi son 10 yılda (2003-2013) 3,4 kat büyümüş, kimi yıllar (2005-2006) yüzde 30'lara kadar istikrarlı bir büyüme yaşamıştır. 7,3 milyar $'lık ekonomiden 68.7 milyar $'lık bir ekonomiye dönüşmüştür. Kişi başına 1888 (2003) $'lık milli gelir, 2012 yılında artık 7490 $ seviyesine yükselmiş; 50 milyar $ kadar döviz rezerviyle dünyanın 51. büyük ekonomisi olmuştur. Genelde Azerbaycan'da ekonominin tetikçisi petrol olarak görülse de son yıllarda inşaat sektöründe büyük yatırımlar yapılmış ve bu alanda çoğunlukla Türk firmalarının faaliyetleri üstünlük teşkil etmiştir.

Şekil 1 : Ocak 2004-Ocak 2014 arası GSYİH (Azerbaycan)

Kaynak: http://tr.tradingeconomics.com/azerbaijan/gdp 25.12.2014

Şekil 1'de Ocak 2004-Ocak 2014 yılları arasında Azerbaycan GSYİH'sının her yıl için büyük ara farkla büyümekte olduğu görülmektedir.

Uluslararası rekabetin etkin olduğu bir dönemde Azerbaycan'ın kendi kazançları için demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine daha hızlı adapte olması ve mesafe alması gerekmektedir. Ayrıca küreselleşmenin doğru anlaşılmaması ve kabul edilmemesi halinde; doğal kaynakların suiistimal edilmesi, çevreye zarar verilmesi, çalışanların haklarının ihlali, gelir dağılımında eşitsizlik olmaması için küresel ekonomide ahlaki, yasal ve ekonomik kuralların kabul edilmesi ve ekonominin o çerçevede yönetilmesine net ihtiyaç duyulduğu da tartışılmaz bir gerçektir (Babaşlı, 2006: 18).

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) Türkiye'ye 2018 yılına kadar 17 milyar $ yatırım yapabilecek sermaye kapasitesine sahip bir şirkettir. 10 milyar $'a yapılacak TANAP Projesiyle petrol ve doğalgazını Avrupa'ya ulaştırmayı planlamış, böylelikle de bölgesel politikada stratejik bir oyuncu olmuştur (Veliyev ve Yılmaz, 2015: 5).

Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonra dünya ile dış ticaret ilişkileri hızlı bir şekilde gelişmiştir. 1997 yılında Azerbaycan'ın 84 ticari ortağı varken, bugün ise 150 civarında ortağı bulunmaktadır.

Azerbaycan ithalatının ülkelere dağılımına göre bakıldığında, ithalatın %15,75'i Türkiye, %14,28'i Rusya Federasyonu, %8,08'i Almanya, %7,41'i ABD, %6,55'i Çin, %5,58'i Ukrayna, %5,14'ü İngiltere, %3,53'i Kazakistan, %2,71'i İtalya, %2,52'si Japonya, %2,52'si Güney Kore, %1,93'ü Fransa, %1,90'ı Brezilya, %1,83'ü İran İslam Cumhuriyeti, %1,55'i Hollanda ve geriye kalan %18,73''lık hissesi diğer ülkelerden yapılmıştır. 2012 yılında 1.520,045,810 $ olarak gerçekleşen Azerbaycan'ın Türkiye'den ithalatı, bir önceki senenin aynı dönemine kıyasla %16,69 oranında artmıştır. Petrol dışı ürünlerin ihracatı 2011 yılı ile

mukayesede %8,4 oranında artım göstermiş ve 1.673,6 milyon $ olarak gerçekleşmiştir (Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 05.04.2013)

Ayrıca Azerbaycan Rusya, Kazakistan, Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Sadece Rusya ve Kazakistan ile olan anlaşmalarda alkollü içecekler ve tütün ürünleri serbest ticaret rejiminden ayrı tutulmuştur (http://www.azerbaijans.com, 22.03.2015).

Yaşadığı hızlı gelişmelerin yanı sıra Azerbaycan ekonomisinde yaşanan ya da yaşanabilecek sorunlar ekonominin petrol sektörüne bağımlı olmasıdır. Bunun yanı sıra tarım sektörünün az gelişmesi, toprakların Ermenistan tarafından işgal edilmesinin doğurduğu sosyoekonomik sorunlar, kamu hizmetlerinin gelişmemiş olması, tekelcilik, yolsuzluk gibi sorunlardır.

Yaşanan sorunların çözümleri için işsizlik probelminin ve aynı zamanda gelir dağılımındaki dengesizliğin ortadan kaldırılması, kayıt dışı ekonomi ile mücadele, işletmeler için teşviklerin sunulması ve genel olarak gelişme yönünde hükümet politikalarının uygulanması etkili olabilir.

Azerbaycan'ın ekonomisinden dolayı sahip olduğu üstünlük küçümsenmeyecek bir seviyededir. Türkiye ile yaptığı enerji projeleri, doğal gaz boru hattları ekonomik olarak çok hızlı bir şekilde kalkınmasına sebep olmuştur.

Bunun yanı sıra Azerbaycan Avrupa ile Asya arasında bir enerji koridoru oluşturmaktadır. Son olarak yapılan TANAP Projesi Avrupa'yı Rusya'nın doğalgaz tekelinden kurtarmış ve pazar çeşitliliğini arttırmış bulunarak Azerbaycan'ı da stratejik olarak güçlendirmiştir.

Ancak bütün gücün ve ekonominin petrol ve doğal gaza bağlı olması bu doğal kaynakların tükenmesi veya fiyat düşüşleri, ekonomiyi tehdit altında

bırakmaktadır. Bunun için de devlet farklı sektörleri geliştirerek ekonomiyi doğal kaynaklara bağımlı olmaktan kurtarmayı hedeflemektedir.

2.3. Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisi

2.3.1. Türkiye

Türkiye hem Avrupa hem Asya üzerinde yerleşen iki kıta devletidir. Bu yüzden de hem Avrupa ile Ortadoğu petrol ticareti yapan ülkeler arasındaki en yakın yol olma özelliğine sahip, hem de Karadeniz ülkelerinin deniz yolu üzerinde stratejik konuma sahip bir ülkedir. Topraklarının büyük kısmı Anadolu, az bir bölümü de Trakya'dadır.

Tablo 3: Türkiye Cumhuriyeti Genel Bilgiler

Kuruluş: Cumhuriyetin İlanı Mevcut Anayasa	29 Ekim 1923 7 Kasım 1982
Komşuları, Devlet Sınırları	Batıda Yunanistan ve Bulgaristan, doğuda Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan/Nahçivan, İran, güneyde Irak ve Suriye ile kara sınırlarına sahiptir.
Birleşmiş Milletler Teşkilatına Dahil Olduğu Tarih	Türkiye Teşkilata 24 Ekim 1945 tarihinde üye olmuştur.
İdari Yapı	Ülke il-ilçe-köy şeklinde merkez yönetime ayrılır
Yüzölçümü	783.562 km²
Nüfus (2014 Sayımı)	77.695.904
GSYİH 2014	1.747.362.376,5 Milyon Tl
Para Birimi kur oranı	2,8686 TL (14.11.2015)
Para Birimi	Türk Lirası

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye,(18.11.2015)

Türkiye'nin küresel pozisyonu karışık, çift yapılı bir özelliğe sahiptir. Şöyle ki, Türkiye bir yandan yarı–merkez ülke olarak tanımlanabilecekken, diğer bir yandan ise siyasi, stratejik ve örgütsel küreselleşme açısından merkez ülkeler arasında yer almaktadır.

Yine buna benzer bir şekilde yapısal olarak merkeze bağımlı, küresel, ekonomik, mali, ticari, sanayi, teknolojik, bilimsel ve iletişim kısımlarında payı çok düşük; ayrıca demokratik, hukuki, sosyal ve insani gelişmişlik seviyesine göre merkez ülkelere göre daha sorunludur. Bütün bunlara rağmen küresel, stratejik, askeri ve güvenlik süreçleri bakımından merkezi ülkelerin entegre bir üyesidir (İstanbul Ticaret Odası, 2008: 1).

2.3.2. Türkiye'nin Ekonomisi

Türkiye ekonomisi hızlı bir şekilde liberalleşerek dünya ekonomisine açılmıştır. Küreselleşen dünya ekonomisinde kendine yer edinmek için gümrük iş birliği imzalamış, bu yüzden de küresel ekonominin her türlü etkilerine maruz kalmıştır. Ancak ekonominin küreselleşmesi ile birlikte üretilen malların kolay bir şekilde dış pazarlara ulaşımı sağlanmıştır.

1990 yılında Türkiyenin dış borcu 49 milyar $ iken 2002 yılında 130 milyar $, 2013 yılında 373 milyar $ seviyesine yükselmiştir. Dış borç artış gösterirken bunun büyük bir kısmını özel kesim oluşturmuştur. Türkiye'nin bu süreçte yaptığı tek yapısal reform bankacılık reformudur ki, onu da 2001 krizinde IMF'nin baskıları sonucunda yapmıştır. Onun dışında açık vermemek adına hiçbir reform yapmamıştır.

2001 krizinin Türkiye için başlıca etkisi Türkiye'nin büyüme modelini değiştirmesi olmuştur. Krize kadarki dönemde bütçe açığı veren, kamu kesimini borçlandıran büyüme modeline sahip Türkiye kriz sonrası ise bütçe açığı yerine cari açık veren, özel kesimi borçlandıran yeni büyüme modeline geçiş yapmıştır (http://www.mahfiegilmez.com, 07.05.2015).

Ekonomisindeki kriz döneminin akabinde, 2000–2001 yılından sonra uygulanan ekonomik istikrar programları sonucunda ekonomi toparlama sürecine girmiştir.

2002 yılından sonraki dönemde ise ister fiyat istikrarında, isterse de devlet programlarının uygulanması konusunda gösterilen özen ve disiplinli yaklaşım, yapısal reformlar ekonominin iyileşmesini sağlamıştır. Türkiye ekonomisi 2006 yılının ilk çeyreği dahil olmak üzere son on sekiz çeyrektir büyümektedir (Aydoğuş, 2006: 46).

Türkiye'nin, 2002-2012 arası geçen yıllarda yıllık ortalama büyüme oranı %5,2 olarak görülmüştür. 2012 yılı ve 2013 yılının ilk üç çeyreğinde büyüme hızı yavaşlama göstermiştir. Bunun sebebi ise 2010 ve 2011 yıllarında görülen yüksek büyüme neticesinde iç ve dış talebi dengelemeye yönelik uygulanan tedbir programları olmuştur. 2015 ve 2016 yılları için düşünülen ise genellikle yurt içi tasarruflarla hayata geçirilen, verimlilik artışı bazında bir büyüme programıyla %5 GSYİH artış hızıdır (Acar, 2013: 12).

Türkiyenin İslam Konferansı Teşkilatı ile başlattığı faaliyetler ortak ticaret alanı oluşturmakta ve gün geçtikçe de alan büyümektedir. Üye ülkelerin aralarında vizelerin kaldırılması ile birlikte ticaret ilişkilerinin de en üst seviyeye çıkacağı beklenmektedir.

Küreselleşmenin olumsuz etkilerinden korunmak, sektörel ve bölgesel açıdan bağımlı olmamak, dış pazarlardaki rekabet alanlarını geliştirmek amaçlarıyla 2004 yılında İhracat Stratejik Planı yürürlüğe sokulmuştur. Aynı zamanda sürdürülebilir ihracat artışını sağlayabilmek için "Tanıtım ve Pazarlama", "Bilgi Teknolojileri", "Finansman ve Destek Mekanizmaları", "İkili ve Çok Taraflı İlişkiler" ile "Kamu, Özel Sektör ve Sivil Toplum Kuruluşları Arasında İşbirliği ve Koordinasyon" uygulamaları oluşturulmuştur (http://www.groups.google.com, 03.07.2015).

20. yüzyılın son çeyreğinde dünya ekonomisinin genel görünümü büyük bir değişim geçirmiştir. Bu değişim küreselleşme olarak tanımlanmıştır. Türkiye'de bu dönemde serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, uluslararası ticaret ve yabancı sermayenin önündeki engeller kaldırılmış, finansal piyasalarda liberalizasyona gidilmiş, diğer dünya ekonomileri ile ulusal ekonomi arasında geniş ölçekli bir entegrasyon sağlanmış, böylece ekonomik refahın artışı için bir potansiyelin yaratılacağı amaçlanmıştır (Candemir ve Güngör, 2003: 28).

Türkiye'nin hem ihracat ve hem de ithalatta yoğun olduğu ülkelere bakıldığında ilk olarak Türkiye'nin sınır komşularıyla yoğunlaşmış ticari ilişkilerinin olduğu, daha sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle de ticari yoğunluğu olduğu görülmektedir. Ayrıca, İslam Ülkeleri sınıfında yer alan çoğu ülkeyle de aynı ticari yoğunluk bulunmaktadır.

Yoğunlaşma endeksleri bazında Türkiye'nin dış ticari ilişkileri; uluslararası ticari anlaşmaların yanında ortak sınırların, ortak dil, tarih, kültür ve geleneksel bağların bulunduğu ülkelerle daha yüksek oranda gerçekleşmektedir. Coğrafi uzaklıklar arttıkça Türkiye'nin ticari ilişkileri azalmaktadır.

Türkiye'nin ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğü yüksek olan mal grupları emek yoğun tekstil ve hazır giyimdir. Azerbaycan'ın ise petrol ve sanayi alanında üstünlüğü mevcuttur. Azerbaycan'ın ihracatında rekabet avantajına sahip mallar petrol, petrol ürünleri, elektrik enerjisi, dokuma elyafı ve bunların artıklarıdır (Erkan, 2012: 14). Aynı şekilde Türkiye'nin, Azerbaycan'dan gerçekleştirdiği ithalatına bakıldığında, özellikle petrol ürünleri ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'de Gümrük Birliğinin kurulması ile beraber ilk başta ithalatın arttığı, daha sonra ise genel olarak dış ticaretin özellikle 2001'den sonra yükseldiği görülmektedir. Bu dönemden sonra Türkiye ve AB arasında tarım alanı dışında gümrük vergileri kaldırılmıştır. 2001 yılındaysa hem ekonomik kriz sonucunda alınan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Kararları" hem de Gümrük Birliği'nin dinamik

aşamasına girilmesi dış ticareti büyük oranda etkilemiştir. Türkiye'nin dış ticareti 2009 yılında küresel mali kriz yüzünden olumsuz etkilenmesine rağmen 2010 yılında eski seviyesine dönmüştür (Bakkalcı, 2013: 86).

2010 yılından sonraki dönem Türkiye ekonomisinin gelişimi daha farklı oldu. Ekonomi 2013 yılında %4 oranında bir büyüme, 2014 yılının ilk üç çeyreğinde ise önceki yıla göre %2,8 büyüme gerçekleştirdi.

2.3.2.1. Sınır Ticareti ve Türkiye'nin Dış Ticaretinde Komşularının Payı

Sınır ticareti, kara sınırı olan ülkelerin ekonomik istikrarı sağlamak, ihracat ve ithalatlarına bir hareketlilik getirmek için gerçekleştirdikleri ticarettir. Aynı zamanda sınır ticaretine deniz kıyıları ile olan sınırlar da dahil edildiği için kıyı ticareti olarak da adlandırılabilmektedir (İTO, 2008: 13). Bu ticaret hem dış ticareti arttırmakta hem de sınır illeri için bir kalkınma fırsatı olmaktadır. Ekonomik faaliyetler beraberinde siyasi yakınlaşmayı getirmektedir. Aynı zamanda kültürel ve siyasi yakınlığın olması da ekonomik işbirliklerini doğurmaktadır.

Komşuları ile ticaret yapabilme kabiliyeti bir ülkenin ekonomik refahını etkileyen önemli etkenlerdendir. Avrupa Birliği, komşu ülkeler arasındaki ortak ticaret zihniyeti ve ekonomik iş birliğinin ne denli bir kalkınma fırsatı olduğunun tarihteki en başarılı örneklerinden birisidir. Yine bu şekilde ABD, Meksika ve Kanada'nın NAFTA olarak oluşturduğu komşu ülkeler arası ekonomik birlik, Meksika'nın son zamanlarda gelişmekte olan ülkeler arasında ön sıralara geçmesindeki en büyük unsurlardandır (Erkan, 2012: 5).

Türkiye'de de sınır ticareti yine sınır ticaretinin genel amaçları, hem dış ticaretin artması hem de sınır illerin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin ihtiyaçlarının kolay karşılanması, gelişmesi için uygulanmaya konmuştur.

Türkiye’nin kara komşuları Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye’dir. Sınır ticaretini tetikleyen nedenler yakın komşuluk ilişkileri, normal ihracat ve ithalatta yapılan bazı uygulamaların sınır ticareti kapsamında olmamasıdır.

Türkiye dünya ekonomisinde ilk 10’a girmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla da komşular ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Mevcut haliyle gelişmiş ülkelerle kıyaslandığı zaman komşularla ticareti oldukça düşük bir seviyededir.

Dünyanın bir taraftan küreselleşirken diğer taraftan da bölgeselleşmesi 'Komşu ve Çevre Ülkelerle Ticareti Geliştirme Stratejisi' çok taraflı üretimi de kural olarak getirmektedir. Bu kapsamda:

- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin bölgesel açılımlarının sağlanması

- Türkiye sanayisi için ham maddelerin doğrudan ve ucuza komşu ve çevre ülkelerinden temin edilmesi

- Türkiye’nin bazı sektörlerdeki rekabet gücünü artırmak amacıyla, yatırımların komşu ve çevre ülkelere geçirilmesi

- Bölge ülkelerine Türkiye'den teknoloji transferi

- Müteahhitlik, müşavirlik firmalarının komşu ülkelerdeki pazar paylarının artırılması ulaşılması gereken hedefler olarak söylenebilir (http://www/mfa.gov.tr, 03.07.2015).

Azerbaycan’la Türkiye’nin sınır ticareti olması gerekenin altında bir düzeydedir. İki ülke yönetiminin dış ticaret hacmini bavul ve sınır ticareti dahil olmak üzere 2017 yılında 10 milyar $ seviyesine çıkarma hedefi vardır.

Türkiye'nin Azerbaycan'la olan sınır kapısı Dilucu (Azerbaycan'daki ismi Sederek'tir) 2009 yılından beri sınır ticareti kapsamında yetkilendirilmiştir. Sınır kapısı Nahçivan'la bağlantıyı Hasret Köprüsü isimli köprü ile sağlamaktadır. Ancak Ermenistan'ın Nahçivan'la Azerbaycan'ın kara bağlantısını kesmesinden sonra Türkiye için de Orta Asya ve Güney Kafkasya'ya kapı olan Dilucu sınırı pasif kalmıştır. Buna rağmen Dilucu sınır kapısından Iğdır'a yapılan ihracat miktarı Iğdır'ın genel ihracatının %58,8'ni (2012 verilerine göre) oluşturmaktadır.

Türkiye'nin sınır ticaretinin genel durumuna bakıldığında var olan imkanların ve fırsatların yeteri kadar kullanılmadığı, bölgesel olarak getirisinin düşük olduğu görülmektedir. Azerbaycan'la olan sınır kapısının da yine aynı şekilde durgun olmasının sebebi Ermenistan'ın arada Nahçivan ve Azerbaycan arasında bölgeyi bloke etmiş olmasıdır.

2.3.2.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Sovyetler Birliği'nin dağılması aşamasında Türkiye'nin kurduğu bir bölgesel oluşumdur. Bu oluşum için ilk faaliyetlere 1990'lı yıllarda başlanmış ve ilk toplantı 1990 yılında Ankara'da yapılmıştır. Sonra 1991 yılı içerisinde Bükreş, Sofya ve Moskova'da toplantılar yapılmış, nihayetinde KEİ; Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Romanya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan arasında imzalanarak 25 Haziran 1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir. KEİ, kısa sürede ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri daha da geliştirerek ticareti arttırmayı, uzun dönemde ise üyeler için serbest ticaret bölgesi oluşturmayı amaçlamıştır (Genç vd., 2011: 209).

SSCB'nin yokluğunda yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası ortamda "yeni dünya düzeni"nde hegemonyasını sürdürmeyi isteyen ABD'nin Karadeniz bölgesi için stratejisi de bu yönde idi. Dolayısıyla ABD, 1990'ların ikinci yarısından itibaren Karadeniz bölgesini kendi çıkar alanı olarak görmektedir (Canar, 2012: 54). Yani ABD; Orta Doğu'da hakimiyet sağlamanın yanı sıra, Karadeniz'de de

kontrolün sağlanması yönünde politika izlemektedir. Bu politika ise Türkiye'yi olduğu kadar, ABD'nin bölgedeki etkinliğinin artırmasından huzursuz olan Rusya'yı da endişelendirmektedir (Akgül, 2007: 139).

KEİ, 19 milyon kilometrekarelik bir alanı kapsayan, 309 milyar $'lık dış ticaret kapasitesine sahip ve Körfez Bölgesi'nden sonra dünyanın en kapsamlı doğalgaz ve petrol yataklarına sahip havzası konumundadır.

Örgütün deklarasyonuna göre üye ülkeler arasında ulaştırma ve haberleşme, bilişim, iktisadi ve ticari bilgi alışverişi, ürün standardizasyonu ve sertifikasyonu, enerji ve madencilik, turizm, tarım ve hayvancılık, sağlık, bilim ve teknoloji ve organize suçlarla mücadele alanlarında ortaklık hedeflenmiştir. Ancak buna rağmen istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Üye olan ülkelerin kendi aralarındaki siyasi anlaşmazlıklar ve sistem farklılıkları örgütün tek noktada toplanmasına ve gelişmesine hala engel oluşturmaktadır (Sarı, 2007: 124).

KEİ sahip olduğu genç nüfus yapısı, zengin enerji kaynakları, değişik sanayi ihraç ürünleri, turizm potansiyeli ve sergilediği küreselleşme vizyonu yönünden üstünlüklere sahip olsa da yukarıda da söylendiği gibi negatif etkilendiği yönler Kafkas koridorunda yer alan ülkeler arasında ya sıcak çatışma ya da psikolojik savaş olmasıdır (örneğin Azerbaycan-Ermenistan). Ayrıca bazı ülkeler de kendi aralarında gergindir (örneğin, Rusya ve Gürcistan) (Kalaycı, 2003: 60).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün beklenen seviyede gelişmemesi, sınır ticareti kapsamında bakıldığında ticari ilişkilerin Ermenistan'ın Nahçivan'la sınır olan bölgeyi bloke etmiş olması nedeniyle yine düşük seviyede kalmasına rağmen Türkiye ile Azerbaycan'ın genel ticareti her geçen yıl daha da artmaktadır.

Azerbaycan'ın özellikle petrol sektöründe ihracatı üstünlük teşkil ederken, Türkiye'nin ise Azerbaycan'a ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğü yüksek olan mal grupları emek, yoğun tekstil ve hazır giyimdir.

Tablo 4: Türkiye Ve Azerbaycan'ın Her İkisinin De Üye Olduğu Kuruluşlar

Kuruluş	Türkiye	Azerbaycan
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT, OSCE)	Kurucu üye 25 Haziran 1973	Üye
Birleşmiş Milletler Teşkilatı	Kurucu üye 24 Ekim 1945	Üye
Asya Karşılıklı Tedbir ve Güvenlik Önlemleri Konferansı (CICA)	Üye	Üye
İNTERPOL	Üye	Üye
Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (BSEC)	Kurucu üye 25 Haziran 1992	Üye
Uluslararası Para Fonu (IMF)	Üye 1947	Üye
Türk Konseyi	Kurucu üye	Kurucu üye
Avrupa Konseyi	Kurucu üye 9 Ağustos 1949	Üye 25 Ocak 2001
Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (İngilizce: The Association of the Eurasian Law Enforcement Forces with Military Status)	Kurucu üye	Kurucu Üye 29 Ocak 2013
Dünya Ticaret Örgütü	Üye	Üye
Ekonomik İşbiliği Teşkilatı	Üye	Üye

Kaynak : Wikipedia,Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı bilgileri kullanılmıştır

Tablo 4'ten da görüleceği üzere Azerbaycan ve Türkiye, KEİ Örgütü dışında bir çok başka kuruluşlarda da kurucu üyeler olarak iştirak etmişlerdir.

Türkiye KEİ açısından bölgeselleşme faaliyetlerini dış politikasının merkezine oturtmalı ve tutarlı bir şekilde bu politikasını izlemeyi sürdürmelidir. Bu nedenle de transatlantik topluluğu ve Rusya arasında bir denge unsuru rolünü de üstlenmelidir. Türkiye'nin diplomatik girişimler yoluyla devletler arası savaş olasılığını engellemesi bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Karadeniz bölgesi Türk dış politikası için kaçırılmaması gereken bir fırsattır (Özdamar, 2012: 5).

Ermenistan'ın Azerbaycan'daki işgalinin sona ermesinin bölge istikrarı açısından olumlu sonuçları olacaktır. Bu durum bölgede ortak ticari alanın oluşumunu da engellemiş bulunmaktadır. Bu yüzden de sorun ortadan kalkmadan Türkiye'nin Ermenistan'a doğru atacağı bir adım Ermenistan'ı güçlendireceği gibi Türkiye'nin bölgedeki konumunu da olumsuz yönde etkileyecektir (Gökçe, 2011: 1123).

Artık böyle sorunlarla karşılaşmamak ve Türkiye'nin Azerbaycan'a uluslararası kapsamda destek olabilmesi için öncelikli olarak yapılması gerekenlerin tespit ve uygulanması gerekmektedir.

2.4. Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Dış Ticaretin Yapısı

Azerbaycan'ın dış ticaretinde petrol ve doğalgazın toplam ihracatın %90'nı oluşturduğu görülmektedir ve aynı zamanda Azerbaycan'la yapılan, 2006 yılında tamamlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattının Türkiye'nin doğalgaz ithalatında önemli bir yeri vardır.

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi ancak 2006 yılından sonra 1 milyar $ seviyesine ulaşmıştır. 1996 yılından 2004 yılına kadar olan dönemde ihracatı 220 ila 300 milyon $ iken, 2004 yılından sonra ivme kazanmış ve 2009 yılında 3 kat büyüme göstermiştir. 2009 yılında Türkiye'nin Azerbaycan ihracatı 1,4 milyar $ olmuştur. Bu ise Azerbaycan'ın genel ithalatının %14'üne denk

gelmektedir. Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatında üstünlük teşkil eden (%86) mineral yakıtlar, mineral yağlar ve mumlardır (Turhan, 2012: 52).

T.C Bakü Büyükelçiliğinin 2014 yılında yayınladığı Türkiye ve Azerbaycan ekonomik ilişkilerine ait yayınladığı verilerde 2013 yılı için olan ticaret hacminin bir önceki yıla göre %10,9 oranında arttığı, ihracattaki artış oranın %14,6, ithalattaki artışın ise %5,3 olduğu söylenmiştir. 2023 yılında kadar ticaret hacminin 15 milyar $ seviyesine yükseltilmesinin hedef olduğu belirtilmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2007-2013 yılları için hazırladığı Dokuzuncu Kalkınma Planı kapsamında Azerbaycan ve Türk Cumhuriyetlerinden (Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan) yapılacak olan ticaretin uluslararası pazarlara ulaşımı konusunda bir takım adımlar atılması, bunun yanı sıra Türkiye'nin taraf olduğu oluşumlarda (mesela KEİ) etkinliği artırmanın gerekliliği belirtilmiştir. Bunun için genel olarak bürokratik engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Azerbaycan ve Türkiye arasında hala vize rejimi kaldırılmamıştır). Özellikle Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticaretin yüksek gümrük vergisi yüzünden olabileceğin çok çok altında olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5: Türkiye'nin 2014 Yılı İçin Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişinde Azerbaycan.

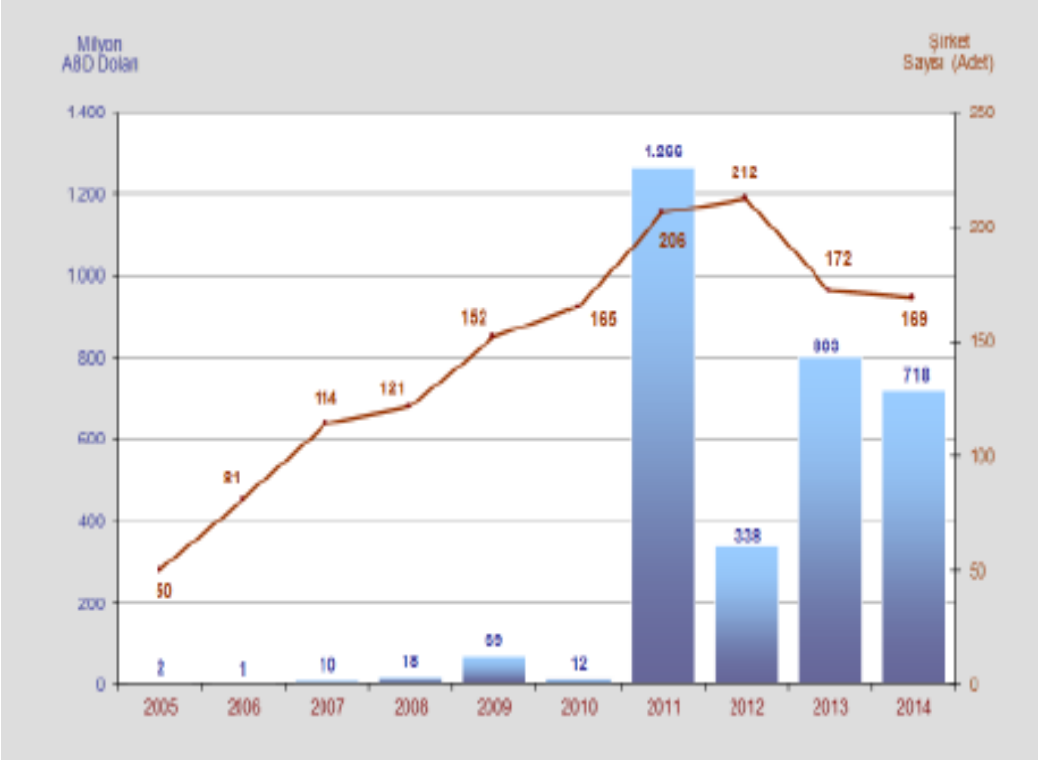
Sıra	**Ülke**	**Sermaye**	**Yüzde**
1	Hollanda	2,017	23,2
2	İngiltere	1,049	12,0
3	Rusya	730	8,4
4	**AZERBAYCAN**	718	8,2
	Toplam	**8,708**	**100**

Kaynak:T.C Ekonomi Bakanlığı,Uluslararası doğrudan yatırımlar 2014 yılı raporu

Tablo 5'de 2014 yılı için DYY girişi verilmiştir. Bu yatırımlar Türkiye'nin son yıllarda Azerbaycan ile ticari ilişkilerinin artmaya devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye'deki Azerbaycan menşeli doğrudan yabancı yatırımlar 2014 yılında 718 milyon $ olarak gerçekleşmiştir. Toplam yatırımda Azerbaycan 4 sırada olmuştur. Aynı zamanda 2013 yılında da yatırım büyüklüğüne göre dördüncü sırada olan Azerbaycan 2014 yılında da yerini korumuştur. 2014 yılında Azerbaycan menşeli şirket sayısı 1610 olmuştur.

Şekil 2: Azerbaycan Menşeli UDY Girişleri ve Şirketler

Kaynak:T.C Ekonomi Bakanlığı,Uluslararası doğrudan yatırımlar 2014 yılı raporu

Genelde Azerbaycan Türkiye'de en çok yabancı şirkete sahip yedinci ülke konumundadır. Yatırımlarının büyük kısmı Azerbaycan'ın petrol şirketi olan Socar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Azerbaycan-Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkilerinin Hukuki Altyapısı: Türkiye ve Azerbaycan arasında bugüne kadar değişik alanlarda 200'e kadar imzalanmış anlaşma bulunmaktadır. Ekonomik ilişkiler 01.11.1992 tarihli "Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" kapsamında yürütülmektedir.

Yapılan Karma Ekonomik Komisyonu Görüşmeleri sonucunda işletmeler için alınan kararlar şöyledir:

- İki ülke kuruluş ve firmalarının ticari ve iktisadi ilişkilerinde oluşabilecek sorunların hızlı ve ortak yarar esasında çözümlenmesi için, karşılıklı bir çalışma grubu kurulması

- Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) alanında işbirliğinin geliştirilmesi için aşağıda belirtilen alanlarda işbirliği projelerin desteklenmesi

- KOBİ'leri destekleyen kuruluşlar arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı

- KOBİ'lerin veri tabanlarının karşılıklı olarak değişimi, kullanımı

- İki ülkede KOBİ uzmanlarının irtibatının sağlanması, karşılıklı eğitici ve bilgilendirici uygulamalar oluşturulması

- Türkiye ve Azerbaycan KOBİ'lerinin ticari ilişki, teknoloji transferi ortak yatırım vb. alanlarda ortak faaliyetleri sağlamaya yönelik Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından geliştirilen "Eşleştirme Merkezi" modelinin uygulanması (Süleymanov ve Aras, 3)

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi için yapılması gerekenler: İki ülke arasında ilişkiler her alanda mevcut ancak olabileceğin çok altında bir seviyededir. Bunun nedenlerinin ortadan kaldırılması için yapılacaklar

incelendiğinde Güney Kafkasya sorunu kendini göstermektedir. Hem Azerbaycan'ın Ermenistan, hem Gürcistanın sorunları sebebi ile ticaret ortaklığı bölgesi oluşturulamamaktadır.

Azerbaycan ve Türkiye arasında direk karayolu bağlantısının bulunmaması da ilişkileri uzaklaştırmaktadır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun inşası bu açıdan çok büyük stratejik önem taşımaktadır.

Ülkeler arasında ilişkilerin her zaman "bir millet, iki devlet" ilkesi unutulmadan sürdürülmesi gerekmektedir.

2.5. Türkiye ve Azerbaycan'daki İşletmeler

Küreselleşme ülkeler arasında siyasi ilişkiler kadar ekonomik ilişkilerin de gelişmesi ve bütünleşmesine sebep olmaktadır. Aslında siyasi yakınlaşmaların da temelinde ekonomik nedenler durmakta ve söz konusu ekonomik küreselleşme olduğu zaman bu KOBİ'lerin de küreselleşen dünyada bütünleşmeleri gerektiği anlamına gelmektedir.

Küreselleşme, bir genelleşme süreci olduğu için sınırların ortadan kalkması ile birlikte devletin ekonomideki rolünün ve desteklerinin az olduğu, özelleştirmenin daha çok gündeme geldiği bir ortam söz konusudur ki, bu ortam doğal olarak KOBİ'leri de etkilemektedir.

Uluslararası pazarlar firmalar için farklı bir deneyimdir. Hem tecrübesini hem de büyümesini etkilemektedir. Bu aşamada ise know-how onlar için devreye girmekte ve bu konuda gerekenleri ise DYY yolu ile elde etmiş olmaktadırlar (YASED, 2009: 25).

KOBİ'ler için yapılan tanımlara bakıldığında, hemen hemen her ülkenin ve de kuruluşun benzer tanımda bulundukları görülmektedir. Tanımlamadaki ölçütlerin ve limitlerin genellikle ülke ekonomilerinin özelliklerine göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Küçük ve orta boy işletmelerin genel bir tanımı olmamakla birlikte, sermaye kullanımı yanında, çok el emeği ile faaliyette bulunan, çabuk karar verebilme imkanına sahip olan ve düşük seviyede yönetim giderleri ile çalışan, ucuz üretim yapan ekonomik kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt ve Sönmez, 2010: 5).

Uluslararası doğrudan yatırımlar 1980 öncesi Türkiye'de çok düşük oranda iken, 1980 sonrası politikalarıyla uluslararası doğrudan yatırım girişleri artış göstermiştir. Azerbaycan Sovyetlerden ayrılıp bağımsızlığını kazanınca uluslararası doğrudan yatırımların da yeniden yapılanmasına gidilmiş ve özellikle Türkiye ile UDY (Uluslararası Doğrudan Yatırımlar) ilişkileri de ağırlık kazanmıştır.

2.5.1. Azerbaycan'ın Türkiye'deki Yatırımları ve Faaliyet Gösteren Firmaları

Türkiye'deki Azerbaycan kaynaklı doğrudan yabancı yatırımlar 2011 yılında 1 milyar 266 milyon $, 2012 yılında 339 milyon $ olarak gerçekleşmiştir. Bu uluslararası doğrudan yatırımın göstericisinin büyük bir kısmı, Azerbaycan'ın devlet petrol ve gaz şirketi Socar tarafından yapılmıştır. 2011 yılında Socar şirketinin Türkiye'deki katılımı Socar&Turcas A.Ş.'deki hisse payını %51'den %75'e çıkarması ile yaklaşık 1 milyar 255 milyon $'lık sermaye transferi gerçekleştirmiştir. 2012 yılında ise, Socar Turkey Enerji A.Ş.'nin ilave %25 hissesinin de Socar'a satılması ile yatırım miktarı 304 milyon $ seviyesine çıkmıştır.

Türkiye'de 2012 yılında 207 şirket Azerbaycan sermayeli olmuştur. Genel olarak ise Azerbaycan, 1.276 şirketle Türkiye'de en çok uluslararası sermayeli şirkete sahip 7. ülke konumundadır. Yatırımlarımız her geçen gün daha da artmaktadır ve bu yatırımlarımıza bir yenisi daha eklenmektedir. İlk kapsamlı yatırım

projesi 2008 yılında 'Petkim Petrokimya Holding' A.Ş'nin %51 hissesini 2 milyar 40 milyon $'a Socar&Turcas Enerji A.Ş tarafından alınması ile başlamıştır. 2011 yılında temeli atılan 'STAR' petrol işletme tesisine yapılan yatırım Türkiye tarihinde bir kurum için yapılan en büyük doğrudan yabancı yatırım olmuştur. 2017 yılında kullanıma verilmesi beklenen bu kuruluşa SOCAR 5 milyar $ daha yatırım yapacak ve Azerbaycan'ın yatırımları 20 milyar $ seviyesine çıkmış olacaktır.

Yatırımların teşvikinde YKTK'ların ve yatırım ortamını iyileştirme çalışmalarının rolünü vurgulamadan olmaz. Bu kapsamda yapılan anlaşmaların amaçları ülkeler arasında ekonomik işbirliğini, yatırımları teşvik etmek, onlar için kolaylık sağlamak ve hukuki olarak en uygun, karşılıklı anlaşmalı ortamı sunmaktır.

Türkiye'de 2012 yılı Aralık ayı sonu itibariyle 27110 adet yabancı şirket bulunmaktadır. Genel rakamlara baktığımızda ise Türkiye'de 32604 adet uluslararası sermayeli şirket bulunmaktadır.

2012 yılında artık 150 ülke ile ticari ilişkileri sağlamış bir ekonomiye sahip ülke olarak, özellikle de Türkiye'ye yapılan yatırımlar, BTC, BTE boru hatlarından sonra bir de Azerbaycan gazının Avrupaya nakli için 3. boru hattının yapılması hem Azerbaycan ekonomisinin hem de Türkiye ile ekonomik ilişkilerin hangi düzeyde olduğunun göstergesidir. Socar Türkiye'nin en büyük petro-kimya şirketini satın almış ve bu yarımadanın da Petkimin potansiyeli ile Türkiyenin verdiği destekle 10 milyar $'lık projelerin hayata geçireleceği bir üretim merkezi olacağı konuşulmaktadır (Hasanov ve Süleymanov, 2015: 99).

Uluslararası sermayeli şirketlerin üstünlük gösterdiği bir diğer sektör de imalat sektörüdür. Bu sektörde 4 bin 980 şirket bulunmaktadır. Şirketlerin faaliyet alanında kimyasal madde ve ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken bunu gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı, tekstil ürünleri imalatı, makine ve teçhizat imalatı, motorlu kara taşıtı römork, yarı römork imalatı izlemektedir (http://www. hurriyet.com.tr, 18.02.2015).

Yabancı yatırımlı şirketlerin 3020'si inşaat, 3000'i ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmeti, 1868'i oteller ve lokantalar, 781'i elektrik gaz ve su, 645'i madencilik ve taş ocaklığı, 507'si tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık, 336'sı mali aracı kuruluşların faaliyeti, 1665'i de diğer toplumsal sosyal ve kişisel hizmet alanlarında bulunmaktadır.

Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırımları da gittikçe artmaktadır. SOCAR şirketi PETKİM'in %61,32 hissesini almış bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İzmir'in Aliağa ilçesinde Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi Turcas Enerji A.Ş. tarafından yapılacak olan 5 milyar $ değerindeki Star Rafinerisinin ve enerji dağıtım istasyonları kurulması ile ilgili de planları mevcuttur.

Ayrıca, Azerbaycan vatandaşlarının özellikle turizm alanında, Türkiye'de birçok şirket kurarak yatırım yaptıkları ve ticari faaliyette bulundukları bilinmektedir.

Türk firmaları da Azerbaycan'da faaliyetlerine devam etmekteler. Özellikle muteahhitlik firmaları, önemli projelere imza atmaya devam etmektedir. Başkanlık sarayları inşası, Milli Meclisin restorasyonu, havaalanı, otel, su, elektrik, enerji nakli hatları gibi ve buna benzer bir çok önemli projeler gerçekleştirmişlerdir. 2003-2012 yılları arasında geçen 10 yılda türk firmaları toplam değeri 7,9 milyar $ olan 354 projenin ihalesini üstlenmiştir (http://www.tusiab.org, 22.07.2015). Bu yatırımların ve diğer projelerin (Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakı-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı) gerçekleşmesiyle sadece Azerbaycan ekonomik durumu değil, aynı zamanda Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerde gelişmiştir. Bunda Son yıllarda Türkiye'de sağlanan siyasi istikrarın da rolü büyüktür.

Türkiye 2007 yılında %10.9 payla (624.5 milyon $), Azerbaycanın en çok ithalat yaptığı 2. ülkedir (2006 yılında 4. Ülke).

Türkiye %17,4 pay ile (1.056,3 milyon $) aynı dönemde Azerbaycan'ın ihracatında 1. sırada (fakat 2006 yılının aynı döneminde ise 3. sırada) yer almaktadır. Türkiye'den sonra ise İtalya (940,9), Rusya (527,1), İran (434,7) ve Endonezya (390,3) gelmektedir. 2007 yılında Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaret Hacmi yaklaşık olarak 1.680,8 milyon $'lık (%14,3 pay) büyüklüğü ile 1. konumdadır. Türkiye`yi sırasıyla Rusya (1.529,8), İtalya (1.081,8), İran (540,0) ve ABD (496,6) izlemektedir.

2.5.2 Türkiye'nin Azerbaycan'da Faaliyet Gösteren Firmaları

Tarihi kökler ve kültürel benzerliklerimiz olduğundan Türkiye'nin uluslararası ticaret yapmak isteyen iş adamları için Azerbaycan, cazip pazarlardan biri konumundadır. Bunun yanı sıra Azerbaycan petrol ve doğal gaz, diğer yer üstü kaynakları ile de oldukça zengindir. Orta Asya, Orta Doğu ve Ön Asya'nın merkezinde tarihi ticaret yollarının güzergâhında yerleşmesinden dolayı Kafkasya bölgesinde önemli ülke olarak dikkat merkezinde bulunmaktadır (http://www. ekodialog.com, 24.07.2015).

Azerbaycan'da resmi kuruluş işlemini yaparak tüzel kişilik kazanmış Türk firmalarının sayısı küçümsenmeyecek kadar çoktur ve Türkiye ABD ve İngiltere ile beraber Azerbaycan'a en çok yatırım yapan ülkelerden biridir. Azerbaycan'daki petrol dışı yabancı sermaye yatırımlarında ise birinci sıradadır.

Azerbaycan'da 700'den fazla Türk şirketleri yatırımları mevcuttur ve bu firmalarının doğrudan yabancı yatırımları 5,3 milyar $'dır. Şirketler ağırlıklı olarak telekomünikasyon, bankacılık/sigorta, ulaştırma, gıda ticareti, tekstil, eğitim, mobilya ve inşaat malzemeleri sektöründe faaliyet göstermektedirler. Karşılıklı yatırımlar şuan için 10 milyar $ civarındadır, Socar'ın STAR tesisi için planladığı yatırımı vurgulamıştık ve bu hesapla 2018 yılına kadar yatırımın 20 milyar $ olması beklenmektedir. Türk müteahhitlik firmaları Azerbaycan'da şimdiye dek 9 milyar $

değerinde 328 proje üstlenmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 1993 yılından beri yükselme göstermektedir. O zaman en önemli ihracatçılarından olan İran'ın ürünlerinin kalite itibariyle Türk ürünlerinden aşağı seviyede olması, Rusya ile Azerbaycan arasında Kuzey Kafkas Demir yolunun kapalı olması ve Türk firmalarının da gelip burada şube açmaları, Türkiye'den ithalat yapmaları bu duruma olumlu etkilerini göstermiştir.

Türkiye Azerbaycan'ın 2012 yılı doğrudan yabancı yatırımlarında 133.834,6 Manat yatırımla 5. sıradaki ülke olmuştur. Azerbaycan'a 2012 yılı için giriş yapan yabancı yatırımların toplam değeri ise 3.258.894,9 Manat olmuştur. Türkiye'nin yatırımları toplam yatırımların %4,1'ne denk gelmektedir.

2013 yılı için ise ihracatı 2,9 milyar $, ithalatı ise 1,7 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret 4,7 milyar $ olmuş, bir önceki yıla göre %11 oranla artış göstermiştir. Türkiye'nin verdiği dış ticaret fazlası ise bir önceki yıla göre %30-luk artış göstermiş ve 1,2 milyar $ seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye'nin Azerbaycan'a yatırımlarının önemli bir hissesi Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından gerçekleşmiştir. Ülkede farklı statülerde toplam 3,707 Türk şirketi kurulmuştur. Bazıları Türk vatandaşlarına ait, bazıları da ortaklık şeklinde faaliyet gösteren şirketler olarak mevcuttur.

Kayıtlı olarak halihazırda faaliyette olan 780 civarında firma bulunmaktadır. Türk şirketlerinde 40,000 civarında kişi istihdam edilmektedir. Azerbaycan'da bulunan iki Türk işveren kuruluşu TÜSİAB'ın 253 (Türkiye Sanayici İş adamları Beynelhalk Cemiyeti), ATİB'in (Azerbaycan-Türkiye İş adamları Birliği) 83 faal üyesi bulunmaktadır. Tekfen-Azfen ortaklığı, Hazar denizinde yeni bir petrol platformunun ihalesini üstlenmiş, Tekfen-Azfen SOCAR'ın yeni hizmet binası ihalesini de almış bulunmaktadır (http://ekonomi.gov.tr, 06.01.2015).

Azerbaycan'daki petrol dışı yatırımlarda ilk sırada bulunan Türk yatırımcılar özellikle KOBİ'leri tercih etmektedirler. Türk yatırımları GSMH'nın %7' ini oluştururken, aynı zamanda da istihdama yüksek katkı sağlamaktadırlar.

Sanayi sektöründe Türkiye'nin yatırımları 600 milyon $, Türk şirketlerinin sanayideki yeri %19-dur. Ticaret alanında ise Türk firmaları konfeksiyon, gıda, mobilya gibi mallarda yoğunlaşmış bulunmaktadır.

Telekomünikasyon, otomotiv, ulaşım, basın-yayın alanları ülkedeki şirketlerin %10'unu kapsayarak 470 milyonluk yatırıma sahiptir.

İnşaat sektörü gelişmiş sektörlerden olmasına rağmen %10'luk oranla 460 milyonluk yatırım payına sahiptir. Tarım alanı en az oran göstergesi ile %4'lük bir payla 100 milyon $ yatırıma sahiptir. Azerbaycan'ın da 2015 yılından sonra yurtdışından gıda ürünlerinin ithalinin sona ermesinin istenmesi ile çalışma alanı daha da azalacağı yönündedir. Bunun önlenmesi için sanayi alanında işbirliğinin artırılması gerekmektedir (Süleymanov ve Aras, 2015: 5).

Petrol dışı yatırımlarda Türkiye'nin payı %44 civarındadır. Netaş, Alcatel-Teletaş, Hontel gibi Türk telekomünikasyon firmalarının Azerbaycan'da yatırımları mevcuttur.

Türk işletmelerinin yatırımları petrol dışı sektör içerisinde birinci sırada yer almaktadır. Özellikle bankacılık büyük önem arzetmektedir. Ziraat Bankası'nın ortaklığı ile kurulan Azer-Türk Bank bankacılık sektöründeki ortaklığın ilk örneğidir. Baybank, Royalbank, Koçbank, Egebank ise Türk sermayeli sonradan faaliyete başlayan bankalardır (http://www.atonet.org.tr, 25.03.2015).

Tablo 6: Azerbaycan'da 2012 Yılında Gerçekleşmiş Yabancı Yatırımlar

Ülkeler ve Uluslararası Örgütler	2012 Yılı Bin Manat	Pay (%)
İngiltere	1.683.213,3	51,7
ABD	455.403,9	14,0
Japonya	310.943,7	9,5
Norveç	169.914,7	5,2
Türkiye	133.834,6	4,1
Çek Cumhuriyeti	128.106,8	3,9
Fransa	51.599,5	1,6
Güney Kore	10.703,2	0,3
Almanya	9.145,2	0,3
Suudi Arabistan	3.027,4	0,1
Gambiya	846,0	0,0
İtalya	369,3	0,0
Lüksemburg	12,0	0,0
Dünya Bankası	168.972,6	5,2
Asya Kalkınma Bankası	120.493,4	3,7
Islam Kalkınma Bankası	11.142,8	0,4
Avrupa Komisyonu	1.011,0	0,0
Ekonomik Kalkınma Küveyt Fonu	83,6	0,0
Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası	71,9	0,0
TOPLAM	3.258.894,9	100,0

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı

Azerbaycan'daki DYY joint venture şeklinde gerçekleşmekte ve devlet garantisi ile temin olunmaktadırlar. Şöyle ki, %30'dan fazla olan sermaye payında 2 yıllık vergilerden muafiyet, yeni techizatın ücretinin vergiden düşülmesi ve bir sıra kolaylıklar sağlanmaktadır.

Azerbaycan'daki diğer Türk yatırımları için Koç Holding, Baku Coca-Cola Bottlres Ltd, Azersun Holding, Azercell Telecom örnek verilebilir. Azerbaycan'da faaliyet gösteren Türk müteahhitlik firmaları için Atilla Doğan, Alarko, Baytur, Borova, Burç, Cenay, Ekpar, Enka, Gama, Pet, Tekfen, Tepe, Turan Hazinedaroğlu, TML, Yücelen ve Zafer İnşaat örneklerdendir. Azerbaycan'daki diğer Türk menşeli firmalar için Pet Holding, Anşat ve Atilla Doğan Sirketler Grubu'nun enerji; Kerpiçsan'ın tuğla; Elif Ltd.'nin dericilik, Bilfa'nın boya; Fatoğlu, Güllüoğlu, Elvan Çikolata ve Sürkit'in gıda; Alprof, ENJT 2000 ve Oruçoğlu'nun aluminyum doğrama; Çağdaş Ltd.'nin sünger ve Beta'nın çay üretimi şirketlerini örnek vermek mümkündür (Hüseynov, 2009: 82).

2.6. Azerbaycan ve Türkiye'nin Farklı Sektörlerde İşbirliği

Türkiye bağımsızlığını kazandığı zaman Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülkedir ve Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri her zaman tarihi kardeşlik temelinden devam edegelmiştir.

Ayrıca Azerbaycan'ın petrol ve doğal gazını dünya pazarlarına sunması ile birlikte bölgede artan önemi her iki tarafın bir kez daha yakınlaşmasına ve stratejik ortak olarak hareket etmelerine sebep olmuştur. Bunun neticesinde Azerbaycan ve Türkiye arasında ticaret, siyaset, ekonomi, eğitim, sağlık, kültür, turizm ve diğer alanlarda faal bir işbirliği başlamıştır. Hatta bu işbirliği Azerbaycan ordusunun oluşturulması, NATO standartları düzeyine yükseltilmesi, Türk ordusuna uluslararası görevlerinde yardım, uluslararası kurumlarda beraber çalışmalar, ekonomi projelerinde fikir birliğine kadar ulaşmış ve birçok başarılı sonuçlara varılmıştır.

İki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin temeli 1992 yılında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile başlamıştır. Sonrasında ise yatırımların karşılıklı teşviki, vergi düzenlemeleri ile günümüzedek gelmiş ve ticari işbirliğinden ziyade ilişkiler artık stratejik ortaklığa dönüşmüştür.

T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın göstericilerine göre, Türk müteahhitlik şirketleri Azerbaycan'da şimdiye dek 5,6 milyar $'lık 285 adet proje üstlenmişlerdir. 2010 yılında 738 milyon $'lık 38 proje, 2011 yılında ise 952 milyon $'lık 44 proje, 2012 yılı başından bu zamana dek 83 milyon $ değerinde 1 proje üstlenilmiştir (DEİK, 2013).

2015 Yılı Ocak ayı boyunca dış ticaret hacmi istatistik bilgilere göre 1959,4 milyon $ ve aynı zamanda ihraç hacmi 1385,2 milyon $, ithalin hacmi 574,2 milyon $ olarak gerçekleşmiştir. Ocak ayında petrol dışı sektör ürünlerinin ihracı 2014 yılına kıyasla %16.0 oranla artış göstermiş 124,2 milyon $ oluşturmuştur.

Tablo 7: İki Ülke Arasındaki Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller

Anlaşmanın Adı	**İmza Tarihi**
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	01.11.1992
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	09.02.1994
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	09.02.1994
Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Programı ve İcra Planı	06.11.2007
Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması	06.11.2007
KEK.V dönem protokolü	11.04.2008

Kaynak: http://www.ekonomi.gov.tr/ 06.01.2015

Türk iş adamlarının Azerbaycan'a sermaye yatırımları ve onlar için Azerbaycan'da elverişli ortamın oluşturulması cumhuriyetin hem ekonomik hem de

siyasi entegrasyonunun geliştirilmesi sürecinde önemli unsurlar olarak dikkate alınmalıdır (Yusifov, 2005: 108).

2.6.1. Tarım Alanında İşbirliği

Tarım sektöründeki işbirliğimiz, 09.02.1994 tarihinde imzalanan "Tarım Alanında Bilimsel, Teknik ve Ekonomik İşbirliğine İlişkin Protokolü"ne esasen yürütülmektedir.

Azerbaycan dünyanın en farklı iklim tiplerine sahip ülkelerden biridir. Azerbaycan'ın toprak büyüklüğü 8.641.500 hektardır. Ülke topraklarının 4.682.100 hektarı tarıma elverişli topraklar ve ormanlardan oluşmaktadır. Azerbaycan'ın tarım alanındaki üretimi eski dönemde SSCB zamanında zorunlu olarak monokültür üretime dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm neticesinde farklı ürünlerin yetiştirildiği binlerce hektar arazi değişiklik yapılarak pamuk üretimine ayrılmıştır (http://www. tsuab.org.tr, 27.12.2014).

Azerbaycan'ın ekonomisinin büyük payı petrol ve doğalgazdadır. Son yıllarda tarıma gösterilen ilgiye rağmen, bir takım reformlar yapılsa da, sektör sübvansiyonlara bağımlı durumdadır ve ülkede çok fazla istihdam bulundurmasına rağmen GSYİH'nın yüzde 5,8 gibi bir hissesine denk gelmektedir. Sovyetler döneminde ağırlıklı olarak pamuk üretimi yapılmakta idi. Ancak bağımsızlık sonrası her bölgenin kendi iklim koşullarına uygun üretim yapılmaya başlamış ve sektör çeşitlendirilmiştir.

Son yapılan Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı'nda Tarım ile ilgili alınan kararlar:

- Taraflar, iki ülke arasındaki tarımsal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak için Tarım Yürütme Komitesi toplantılarının düzenli olarak devam ettirilmesinin önemini belirtmişlerdir
- Taraflar, sertifikalı tohum ve fidan üretiminin sağlanması için ortak projelerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır
- Taraflar, hayvancılıkta damızlık seçimi faaliyetlerinin ve büyükbaş hayvanların özdeşleştirilmesinin sağlanması kapsamında işbirliği oluşturulacağını vurgulamışlardır
- Taraflar, ekolojik temiz meyve-sebze ve bostan ürünlerinin üretimi alanında tarımsal kimya faaliyetleri deneyimlerini paylaşacaklarını bildirmişlerdir
- Taraflar, TİKA ile Azerbaycan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı Arasında Türkiye-Azerbaycan Tohumculuk ve Araştırma Ortak Müessesinin Faaliyetinin Düzenlenmesi Protokolü'nün imza sürecinin hızlandırılması yönünde gayret göstereceklerini bildirmişlerdir
- Taraflar, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bitki Korunması ve Karantinası Alanında İşbirliği Anlaşması'nın imzalanması sürecinin hızlandırılması konusunda anlaşmaya varmışlardır (http://www.tsuab.org.tr, 2014).

Azerbaycan Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığı tarafından tarım işletmelerinin oluşturulmasına dair belirlenmiş alanlarda pilot çalışmalara başlanmış ve bu çerçevede TİKA'dan (T.C Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) danışmanlık hizmetleri talep edilmiştir. Bu pilot işletmelerde teknik danışmanlık hizmetleri için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım işletmeleri Genel Müdürlüğünden TİKA'nın koordinasyonu ile görevlendirilen uzmanlar Azerbaycan'da çalışmalara başlamış bulunmaktadır. Böylelikle Türkiye'deki genel planlama, projelendirme, gerekli alt yapı çalışmaları ve daha bir çok alandaki faydalı tecrübelerinin Azerbaycan'da faaliyete geçirilmesi sağlanmaktadır (http://www. ekonomi.haber7.com, 08.03.2015).

Bunun yanı sıra bitkisel üretim ve bitki sağlığı, hayvancılık ve hayvan sağlığı, kırsal kalkınma ana konuları kapsamında Ankara'da Türkiye-Azerbaycan Tarım Yürütme Komitesi tarafından düzenlenen toplantılarda da görüşmeler yapılmış ve bir bu alanlarda bilgi alışverişi konusunda mutabakat sağlanmıştır (http://www. halkbankkobi.com.tr, 08.03.2015).

Her geçen gün bu konuda yeni uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı Azerbaycan'a ziyareti sırasında Azerbaycan Tarım Bakanı ile bir araya gelinmiş, tarım sektöründe Türkiye ve Azerbaycan işbirliğinin geliştirilmesi üzerine müzakereler yürütülmüştür. Taraflar arasında Bitki koruma ve Karantina kapsamlı anlaşma imzalanmıştır (www.cihan.com.tr, 08.03.2015).

Türkiye tarım alanında yükseliş göstermeye devam etmektedir ve bu yüzden de yeni sistemini oluştururken Azerbaycan ile tecrübe paylaşımı önem arz etmektedir.

2.6.2. Sanayi Alanında İşbirliği

Türkiye ve Azerbaycan birbirine bağlı iki ülkedir ve enerji alanında ortak büyük projelere imza atmış bulunmaktadır. Ayrıca enerji, ulaştırma, savunma sanayi ve bilgi teknolojileri alanlarında işbirliğinin daha da pekiştirilmesi gerekmektedir ve bunun devamının uydu teknolojileri başta olmak üzere sanayi alanında da uygulanması gerekmektedir. Çünkü artık savunma sanayi bilgi teknolojileri ile yürütülmektedir (http://www.m.turkishny.com, 10.12.2015).

DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu)/Türk-Azerbaycan İş Konseyi, Türkiye ile Azerbaycan'ın ticari ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla farklı sektörlere yönelik uygulamalar gerçekleştirmeyi sürdürmektedir. 2014 yılı Azerbaycan'da Sanayi Yılı ilan edilmiştir ve bu sebeple 10-11 Şubat 2014 tarihlerinde Türk-Azerbaycan İş Konseyinin Organize ettiği toplantıda yatırım ve iş

yapmak isteyen yerli ve yabancı firmalara sağlanacak muafiyetler, fırsatlar ve olası ortaklık imkanları konuşulmuş ve yine aynı konuda Türkiye'de bilgilendirme yapılması amacıyla İstanbul'da bir toplantı planlanmıştır (http://www.bolutso.org.tr, 16.10.2015).

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Türk Cumhuriyetleri Patent kuruluşları arasında işbirliğini başlatmak için 12 Kasım 1998'de Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan ve Tacikistan arasında niyet protokolü imzalanmıştır. Bu alanda ancak farklı birimlerde sayılabilecek bir sıra anlaşma mevcuttur.

2.6.3. Turizm Alanında İşbirliği

Azerbaycan'da turizm sektörünün gelişimi için gereken varlıklar, doğal güzellikler, tarihi alt yapı, on bir iklim kuşağından dokuzu, Hazar denizi sahilleri, tedavi özelliğine sahip kaynak suları ve bir sürü kültürel servet bulunmaktadır. Türkiye'de turizm sektörünün gelişmesi için hiç bir zaman desteğini esirgememiştir.

Azerbaycan ve Türkiye arasında 1992 yılında Turizm İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Turizm sektöründe çalışan işgücü Türkiye'ye eğitim amaçlı ziyaretler gerçekleştirmekte, Türkiye'deki uzmanlar Azerbaycan'ı ziyaret edip mesleki paylaşımlarda bulunmaktalar. Ayrıca yapılan anlaşmalar kapsamında, özel şirketler tarafından Azerbaycan ve Türkiye arasında karşılıklı turlar düzenlenmektedir.

Azerbaycan'da Kültür ve Turizm Bakanlığınca turizm sektöründe ülkenin mevcut turizm potansiyelinin uluslararası arenada tanınması, turistlerin ülkeye çekilmesi, turizmin farklı türlerinin geliştirilmesi, modern turizm altyapısının oluşturulması ve birçok başka konularda planlamalar yapılmaktadır.

2002-2005 yıllarında Azerbaycan'da turizmin gelişmesine dair devlet programı uygulanmış ve bu kapsamda birçok işler yapılmıştır. Aynı zamanda uluslararası yatırım şirketleri ülkeye dahil edilmiştir. Bu dönemde yürütülen çalışmalar da yine Türkiye ile ortaklaşa hayata geçirilmiştir. Türkiye'den davet edilen uzmanların fikir ve önerileri doğrultusunda turizm sektöründe hazırlığın iyileştirilmesi, yatak yerlerinin sayısının arttırılması, turizmin değişik türlerinin geliştirilmesi faaliyetleri hayata geçirilmiş ve aynı zamanda turizmin gelişimi için 'Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Turizmin İnkişafına Dair 2008-2016 yılları için Devlet Programı' hazırlanmıştır (http://www.azerbaijans.com, 10.03.2015).

Genel olarak Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri gelişmeye başlamış, birçok alanda özellikle de Türk Konseyinin kurulduğu yıldan bu yana etkileşimin arttığı görülmektedir. Turizm konusunda Türkiye dünyaca ünlü ve bölgesinde başarılı ülkelerden diğer ülkelere bir bilgi akışı sağlanması bakımından oldukça müsaittir. Bu durumu Türk dünyasında turizm noktasında alınan kararlar için söylenebilir. “Modern İpek Yolu” projesinin üye ülkelerin turizm destinasyonlarını birleştirecek olması, Türkiye’nin ileriki zamanlar için de bu ülkelerle dış politik tercihlerinde önemli yakınlaşmayı beraberinde getirebilir (http://www.turksam.org, 03.03.2015).

2014 yılında Türk Konseyi Turizm Fuarları ve ortak çalışmaları açısından oldukça hareketli geçmiştir. 13. Uluslararası Azerbaycan Seyahat ve Turizm Fuarı için üye olan ülkelerin turizm destinasyonlarını tanıtım sergisi gerçekleşmiştir. Bu 1. Türk konseyi turizm ortak sergisi olmuştur.

Bundan başka 2014 yılının Nisan ayında bu fuar kapsamında Türk Konseyi etkinliği olarak Azerbaycan'a ortak turizm turu düzenlenmiştir. Katılımcılar ise üye ülkelerin turizm temsilcileri ve basın mensupları olmuştur. Bu programların devamı olarak 10-11 Nisan 2014 tarihinde İstanbul'da Türk Konseyi Turizmden sorumlu Bakanlar toplantısı gerçekleşmiş ve Turizm alanında ortak işbirliği protokolü imzalanmıştır (http://www.turkkon.org, 03.02.2015).

Ayrıca turizm alanında ortak, orta ve küçük işletmelerin geliştirilmesi neticesinde ülkeye gelen turistlerin sayısı yıldan yıla artmaktadır. Uluslararası turistlerin ülkeye seyahatini teşvik etmek ve aynı zamanda kaliteli hizmet sunabilmek için düzenli bir şekilde Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığından davet edilen uzmanlarca yeme içme servisi, otel yöneticiliği ve bir çok başka konularla ilgili eğitim kursları düzenlenmektedir (http://www.azconsulatekars.org.tr, 05.03.2015).

2.6.4. Eğitim Alanında İşbirliği

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra çok geçmeden Türkiye ile eğitim sektöründeki işbirliğinin temelini öğrenci değişimi oluşturmuştur. Ülkeler arasında ilk öğrenci değişimi 1992 senesinde gerçekleşmiş, her iki ülkeden de öğrenciler karşılıklı kabul edilmiştir.

Bu değişimde iki ülke arasındaki eğitim alışverişi sadece öğrenci değişimi ile sınırlı kalmamıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'da liseleri, fakülteleri, okulları ve üniversitesi bulunmaktadır.

T.C Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının bursları kapsamında Azerbaycan'dan Türkiye'ye lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi için öğrenciler gitmektedir. Aynı zamanda Türkiye'den Azerbaycan'a eğitim için öğrenciler gitmektedir.

Sovyet dönemi eğitim sisteminden sonra Azerbaycan eğitimi de yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyduğu için bu işbirliği eğitim alanında gelişmelerin sağlanması için oldukça etkili olmuştur.

2.6.5. Ulaştırma ve Taşıma Sektöründe İşbirliği

Azerbaycan'ın gelişmiş ulaştırma altyapısı vardır, ancak stratejik önemi açısından değerlendirilince yeni altyapı projelerinin uygulanmasına ihtiyaç duymaktadır.

Azerbaycan'da 5 havaalanı mevcuttur: Bakü Haydar Aliyev Uluslararası Havaalanı, Gence, Nahçıvan, Yevlah ve Zerdab Havaalanları. Azerbaycan'dan 30 ülkeye doğrudan uçuş gerçekleştirilmektedir. Azerbaycan havayolları AZAL, 20 destinasyona doğrudan uçmakta, ülke dahilinde ise sadece üç bölgeye uçuş gerçekleştirmektedir. Ülke içerisinde ulaşımın en mantıklı, uygun ve güvenli yolu şehirlerarası otobüslerdir. Bakü'den Tiflis'e otobüsle 10 saatte gidilebilmektedir. Hatta Bakü'den İstanbul ve Tahran'a da otobüs seferleri düzenlemektedir (DEİK 2012 Azerbaycan Ülke Bülteni, 2014).

İstanbul'da Marmaray Projesinin tamamlanmasına paralel olarak, Azerbaycan ve Türkiye arasında stratejik önem taşıyan Bakü-Tiflis-Kars tren yolu projesinin tamamlanması ile Avrupa'dan Çin'e demiryoluyla kesintisiz yük taşınması mümkün hale gelecek. Bu durumda yıllık 3 milyon ton yük taşınması hedeflenmektedir. 2034 yılı için ise 16 milyon 500 bin ton yük ile 1 milyon 500 bin yolcu taşınması planlanmaktadır.

2.6.6. Gümrük Alanında İşbirliği

Ekonomik işbirliğini güçlendirmenin yolu gümrük, ulaştırma ve lojistik alanlarının ihtiyaç duyduğu teknik ve idari çalışmaların güçlendirilmesi ile mümkündür. Azerbaycan ve Türkiye arasında 09.02.1994 tarihinde imzalanan İdari Yardım Anlaşması kapsamında 1992, 1995 ve 2000 yıllarında Azerbaycan'ın gümrük çalışanları için Türkiye Gümrük Mevzuatı ve uygulamalarının sunulduğu, bilgi paylaşımı seminerleri düzenlenmiştir.

Şöyle ki, Türk özel sektörü de bu konuda çok başarılı olup, yakın zamanda Türkiye Odalar ve Borsalar birliği olarak Çıldır Aktaş Gümrük Kapısının yapılandırılması çalışmaları başlanacak ve çok kısa bir sürede de tamamlanacaktır. Bu kapının aynı zamanda Türkiye ile Azerbaycan arasında ticaret hacmini arttıracağı da beklenmektedir.

Yine yakın bir zamanda Nahçıvan'a açılan Dilucu Gümrük kapısının oluşumunun da aynı şekilde tamamlanması planlanmaktadır. Diğer taraftan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu ve yine onun dahilinde bulunan Türk-Azerbaycan İş Konseyi, Kafkaslarda barış, güvenlik istikrarının sağlanması için çalışmalarını her zaman durmadan devam ettirmektedir ve gelecek zaman için daha büyük projelerle ilişkilerin devamlılığını güçlendirecek çalışmalar planlanmaktadır (http://www. istib.org.tr, 08.03.2015).

Yapılan görüşmeler sonucunda her iki ülkenin Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi Arasında Ortak Komite Oluşturulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki gümrük ilişkilerini daha da güçlendirecek olan bu anlaşma ile aynı zamanda diğer alanlarda da yeni ortaklıkların hayata geçirileceği bir komite oluşturulmuştur (http:// ab.gtb.gov.tr, 01.03.2015).

2.6.7. Sosyal Güvenlik Alanında İşbirliği

Azerbaycan daha Sovyetler dönemindeyken emeklilik sistemi de Rus sisteminin bir parçası konumunda olmuştur. 20. yüzyılın başlarında ise Bakü en büyük petrol üretici şehri haline gelince çalışanların sosyal güvencesi ve emeklilik dönemlerinin önemi daha da artmıştır. 2006 yılında ise yeni ‘ferdi kayıt’ sistemine geçilmiştir (Zengin, 2010: 272).

Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Çalışma ve Halkın Sosyal Koruması Bakanlığı arasında çalışma sosyal

güvenlik alanında ilişkilerin oluşturulması ve güçlendirilmesi amacıyla ilk olarak 5 Mayıs 1997 tarihinde bir "İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Fakat daha sonra adı geçen bakanlıklar arası ilişkiler arzu edilen sıklıkta işlerlik sürdürmemiştir.

17 Temmuz 1998 tarihinde Türkiye-Azerbaycan Sosyal Güvenlik Sözleşmesi Ankara'da imzalanmış ve 9 Ağustos 2001 tarihinde ise yürürlüğe konulmuştur.

Türkiye'de ve Azerbaycan'da istihdam edilen çalışanların sosyal güvenliklerinin hem emeklilik yönünden, hem de kısa süreli risklere karşı çalışanlarımızın korunması açısından Sosyal Güvenlik Sözleşmesi büyük önem taşımaktadır (http://www. tusiab.org, 22.07.2015).

2.7. Azerbaycan'ın Enerji Sektöründe Türkiye'nin Etkisi

Azerbaycan doğal kaynakları açısından oldukça zengin bir ülkedir. İhracatının ana ürünü doğal gazdır. Bu yüzden enerji alanında Türkiye ile ortak çıkarları bu alanda işbirliği içerisinde olmalarına sebep olmuştur.

Enerji ilişkileri söz konusu iken Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hatlarının çok büyük payı olduğunu belirtmek gerekir. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı Projesi, Bakü'den başlayıp Ceyhan'da son bulmaktadır. Bu proje Azerbaycan petrolünü ve bölgede üretilecek olan diğer petrollerin Ceyhan'a taşınması ve buradan dünya petrol piyasasına ulaştırılmasını sağlamak için gerçekleştirilmiştir. Boru hattının uzunluğu 1769 km, günlük taşıma gücü 1.000.000 varil olmakla birlikte yıllık kapasitesi 50 milyon tondur. Toplam maliyeti 4 milyar $'dan fazla olmuştur. Hat doğu ile batı arasında bir enerji koridoru oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu proje bölgede Türkiye'nin stratejik önemini vurgulamış bulunmaktadır. Şöyle ki bu projelerin uygulanmaya konmasıyla birlikte Türkiye Hazar'ın enerji kaynaklarını dünya pazarına ulaştırmada stratejik bir rol üstlenmiş ve bu "Asrın Anlaşması"nın imzalanması ile Azerbaycan'da büyük petrol siyaseti başlamıştır. Artık bu proje bölgesel çerçeveden çıkmış global aşamaya geçmiştir

(Milli Qehreman Çingiz Mustafayev adına fond, 2008: 104). Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı sayesinde Avrupa Birliği ve ABD'nin önemsediği, diğer ülkelerin tekelinden çıkılmış ve enerji güvenliği sağlanmış bulunmaktadır. Bakü- Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının esas amacı, Şahdeniz yatağında üretilen doğalgazın Türkiye ve dünya piyasasına taşınmasıdır. Toplam uzunluğu 970 km'dir ve BTC hattına paralel olarak yapılmıştır. İlk olarak gaz Erzurum'a ulaşmakta oradan da Türkiye'nin dahili boru hatlarıyla ülkenin batısına daha sonra da oradan Orta ve Güney Avrupa ülkelerine taşınmaktadır.

Şahdeniz yatağının işlenmesi, doğalgazın Avrupa pazarlarına nakledilmesi için yapılan ortaklıktır. TANAP Projesi ile Türkiye'ye nakledilen doğalgazın buradan Nabucco West ile dünya pazarına ulaşması planlanmıştır. TANAP'ın amacı, Türkiye ve Avrupa'nın doğalgaz pazarına Azerbaycan'dan doğal gazını sunmaktır. TANAP için düşünülen ilk aşama 2018 de faaliyete girmesi ve ilk gaz akışının başlatılmasıdır. 2020'de yıllık 16 milyar metre küp kapasiteye, 2023'te 23 milyar metre küp kapasiteye, 2026'da ise 31 milyar metre küp kapasiteye ulaşması hedeflenmektedir.

TPAO'nun 2006 yılı yurtdışı yatırımları incelendiği zaman, şirketin yurtdışındaki yatırımlarının % 88'ini Azerbaycan projelerine yapılmış olduğunu görülmektedir. TPAO'nun yurtdışında yaptığı toplam olarak 2,8 milyar $'lık kümülatif yatırımın 2,5 milyar $ değerindeki hissesi Azerbaycan'da gerçekleşmiştir. Azerbaycan'ın Şahdeniz yatağındaki doğal gaz kaynaklarının Türkiye ve AB ülkelerine taşınmasını kapsayan Üretim Paylaşım Anlaşması'yla Azerbaycan gazının Türkiye ve Avrupa pazarına aktarılmasının yolu açılmıştır. Anlaşma sahasının yüzölçümü 859,8 km2 olmakla birlikte, proje için harcanacak maliyeti 4-5 milyar $ olarak hesaplanmıştır (Ener ve Ahmedov, 2008: 22-24). Bu verilere bakıldığı zaman Azerbaycan petrol ve doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında Türkiye ile stratejik ortaklık düzeyine gelindiği görülmektedir.

İlişkileri en üst düzeyde olan iki ülke arasında olumsuz etkiler yaratmak isteyen bazı çevrelerin Azerbaycan'dan alınan doğal gazın fiyatının pahalı olduğunu

ve bu sebepten de Türkiye'nin büyük ölçüde zarar ettiğini ileri sürdüğü olmuştur. Ama bunun aksine diğer ülkelerden ithal edilen doğal gaz ile karşılaştırıldığında Azerbaycan'dan alınan doğal gaz daha ucuzdur ve BOTAŞ şirketinin bu sebepten yılda 1,7 milyar $ tutarında kar elde edeceği öngörülmektedir (http://www. enerjigunlugu.net, 07.03.2015).

Bütün bu çalışmaların, projelerin, Türkiye'nin bölgede merkez ve dengeleyici güç olma politikası, Azerbaycan'ın enerji konusundaki dış pazarlara açılma isteği ve bu yönde yürüttüğü siyaset, Azerbaycan ekonomisinin farklı sektörlerde çeşitlendirilmesi politikasının Türkiye tarafından desteklenmesi gibi konularda iki ülkenin ortak hareket etmesinin yeni dünya düzeninde ortak bir güç olma hedefine önemli katkılar verecektir (http://www.setav.org, 01.03.2015).

BÖLÜM III

3. TÜRKİYE ve AZERBAYCAN'IN KARŞILIKLI TİCARİ İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Türkiye ve Azerbaycan karşılıklı ilişkilerinin SWOT analizi ve Azerbaycan Türkiye ticari ilişkilerinin model tahmini sunulacaktır.

3.1. Azerbaycan'ın Türkiye ile Olan Dış Ticaretine İlişkin Model Tahmini

Azerbaycan'ın Türkiye Cumhuriyeti ile olan ithalat ve ihracatına ilişkin model tahminlerini elde etmek amacıyla 1998-2014 dönemi dikkate alınmıştır.

3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ekonominin küreselleştiği günümüzde komşu ülkelerinin karşılıklı yatırımlarının önemi artmaktadır. Gerek kültür yakınlığı gerekse de konum yakınlığı ticaret yapabilmeleri için bulunan doğal kolaylıklardır. Azerbaycan ve Türkiye'nin de dış ticaret hacmi her geçen yıl gittikçe artmaktadır.

Bu çalışmada amaç, Türkiye ve Azerbaycan'ın dış ticaret hacmi arttıkça bunun her iki ülke ekonomisinin büyümesine nasıl bir etki ettiğini araştırmaktır.

Çalışmada aynı zamanda iki ülke ilişkileri SWOT analizi ile de değerlendirilerek yol gösterici olması hedeflenmiştir.

3.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Model için Regresyon ve Korelasyon analizi kullanılmıştır. Fonksiyonları elde etmek için bağımlı değişkeni etkileyen faktörlere bakılmıştır. Logaritmik değerler dikkate alınarak model tahmin edilmiştir.

3.1.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada 1998-2014 yıllarını kapsayan zaman dilimine ilişkin veriler kullanılmıştır. Azerbaycan Statistika Komitesi internet sitesinden alınan Azerbaycan'ın genel ithalat-ihracat, Azerbaycan'ın Türkiye ile gerçekleştirdiği ithalat-ihracat, Azerbaycan'ın GSYİH verileri ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan temin edilen, Türkiye'nin genel ithalat-ihracat, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ithalat-ihracat, Türkiye'nin GSYİH verileri kullanılmıştır. Aynı zamanda her iki ülkenin $ kuru dikkate alınmıştır. Türkiye'nin Kur verileri T.C Maliye Bakanlığı internet sitesinden alınmıştır. Azerbaycan'ın Kur verilerine ise Azerbaycan Devlet Statistika Komitesi internet sitesinden ulaşılmıştır.

3.1.4. Araştırmanın Kısıtları

Azerbaycan'ın bağımsızlık döneminden itibaren bütün ekonomik ve toplumsal sistemlerin yeni oluşturulması sebebiyle DYY verilerine ilişkin net bilgiye ulaşılmamıştır.

Türkiye'nin GSMH bilgilerine gerekli zaman serisi kapsamında ulaşılamayınca Türk İstatistik Kurumu ile iletişime geçilmiştir. Ancak istenen bilgiler için en son 2006 yılında GSMH açıklanmış olup 2007 yılından itibaren yeni seri ile birlikte GSYİH açıklanmış olduğu için GSMH verileri kullanılamamıştır.

3.1.5. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada Azerbaycan'ın Türkiye'ye ithalat ve ihracatını ve aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'a ithalat ve ihracatını etkileyen değişkenler dikkate alınarak hangisinin etkili olduğuna bakılmıştır.

Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ithalatına ilişkin varılan sonuca göre Azerbaycan'ın GSYİH'sı %1 oranında artarsa Türkiye'den ithalatı %0,698 oranında etkilemektedir. Manatın $ kurundaki %1'lik bir artış ise ithalata %1,78 oranında düşüş getirmektedir.

Azerbaycan'ın Türkiye'den ithalatını %97,8 oranında Azerbaycan'ın GSYİH kuru belirlemektedir.

Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ihracatına ilişkin sonuç Türkiye'nin GSYİH'sı %1 oranında artarsa Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı % 1,4 oranında artmaktadır. Azerbaycan'ın Türkiye ile ihracatını %68,6 oranında Türkiye'nin GSYİH'sı belirlemektedir.

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ithalatına ilişkin alınan sonuca göre Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatını %82,76 oranında Türkiye'nin GSYİH'sı belirlemektedir. Şöyle ki, Türkiye'nin GSYİH'sı %1 oranında artarsa ithalatını %1,28 oranında değiştirir.

Türkiye'nin Azerbaycan ile ihracatını ise Azerbaycan'ın GSYİH'daki değişim etkilemektedir. Azerbaycan GSYİH % 1'lik bir oranla artarsa Türkiye'den yapılan ihracatı %1,1 oranında artırır. Döviz kurundaki % 1'lik artış Azerbaycan'a olan ihracatı %1,5 oranında arttırmaktadır.

Sonuç olarak Azerbaycan'a ihracatı %99 oranında Azerbaycan'ın GSYİH ile döviz kurları belirlemektedir.

Tablo 8: Araştırmanın Bulguları

Azerbaycan'ın Türkiye İle Olan Dış Ticaretine İlişkin Tahmin Sonuçları			
Azerbaycan'ın GSYİH'sı	%1 ↑	Türkiye'den İthalat	% 0,698 ↑
Manat İle $ Arasındaki Kur	%1 ↑	Türkiye'den İthalat	%1,78 ↓
Türkiye'nin GSYİH'sı	%1 ↑	Türkiye'ye İhracat	% 1,4 ↑
Türkiye'nin Azerbaycan İle Olan Dış Ticaretine İlişkin Tahmin Sonuçları			
Türkiye'nin GSYİH'sı	%1 ↑	Azerbaycan'dan İthalat	% 1,28 ↑
Azerbaycan'ın GSYİH'sı	%1 ↑	Türkiye'den İhracat	% 1,1 ↑

3.1.6. Azerbaycan'ın Türkiye ile Olan İthalatına İlişkin Model Tahmini

Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ithalat fonksiyonunu elde etmek için bağımlı değişken ithalatı etkileyen faktörlerden Azerbaycan'ın Gayri Safi Yurt İçi Hasılasıyla Azerbaycan'ın milli para birimi olan Manat ile $ arasındaki kurlar açıklayıcı değişkenler olarak modele alınmıştır.

Bu değişkenlerin logaritmik değerler dikkate alınarak model tahmin edilmiştir. Model logaritmik olduğundan parametreler direkt olarak elastikiyetleri vermektedirler.

Böylece aşağıda Tablo 9'da tahmin edilen modelde her şeyden önce modelin parametrelerinin işaretleri iktisadi bekleyişlere uygun olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra parametreler istatistiki ve ekonometrik kriterlere göre de anlamlı bulunmuştur.

Tablo 9: Azerbaycan'ın Türkiye ile İthalat Fonksiyonu Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std.Hata	t-İstatistkc	Prob.
LAZGSYH	0,698487	0,045920	15,21099	0,0000
LAZDOLKUR	-1,781352	0,571363	-3,117726	0,0076
C	6,087680	1,253778	4,855469	0,0003
R-squared	0,978893	Mean dependent var		5,637059
Adjusted R-squared	0,975877	S.D. dependent var		0,397724
S.E. of regression	0,061772	Akaike info criterion		-2,571939
Sum squared resid	0,053421	Schwarz criterion		-2,424901
Log likelihood	24,86148	Hannan-Quinn criter.		-2,557323
F-statistic	324,6399	Durbin-Watson stat		1,642852
Prob(F-statistic)	0,000000			

Model tahmin sonuçlarına göre diğer değişkenlerin etkisi sabitken Azerbaycan'ın GSYİH'sı %1'lik bir artış gösterirse Türkiye'den yapılan ithalat % 0,698 oranında artar.

Diğer değişkenlerin etkisi sabitken, Azerbaycan'ın ulusal para birimi Manat ile $ arasındaki kur %1 oranında artarsa Türkiye'den olan ithalatı %1.78 oranında azaltmaktadır.

Modelden elde edilen çoklu belirlilik katsayısı dikkate alındığında Azerbaycan'ın Türkiye'den ithalatını %97.8 oranında Azerbaycan'ın GSYİH'sı döviz kuru belirlemektedir.

3.1.7. Azerbaycan'ın Türkiye ile Olan İhracatına İlişkin Model Tahmini

Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ihracat fonksiyonunu elde etmek için bağımlı değişken ihracatı etkileyen faktörlerden Türkiye Cumhuriyeti'nin Gayri Safı Yurt İçi Hasılasıyla $ döviz kuru açıklayıcı değişkenler olarak modele alınmıştır. Bu değişkenlerin logaritmik değerler dikkate alınarak model tahmin edilmiştir. Model benzer şekilde logaritmik olduğundan parametreler direkt olarak elastikiyetleri vermektedirler.

Tablo 10: Azerbaycan'ın Türkiye ile İhracat Fonksiyonuna İlişkin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std.Hata	t-İstatistkc	Prob.
LTCGSYHDOL	1,480504	0,258154	5,734956	0,0000
C	-7,490869	2,240212	-3,343821	0,0044
R-squared	0,686780	Mean dependent var		5,352941
Adjusted R-squared	0,665899	S.D. dependent var		0,383842
S.E. of regression	0,221866	Akaike info criterion		-0,063353
Sum squared resid	0,738369	Schwarz criterion		0,034672
Log likelihood	2,538504	Hannan-Quinn criter.		-0,053609
F-statistic	32,88972	Durbin-Watson stat		1,246569
Prob(F-statistic)	0,000039			

Tablo 10'da tahmin edilen modelde her şeyden önce modelin parametrelerinin işaretlerinde yalnızca iktisadi bekleyişlere uygun olan tespit edilerek tahmin edilmiştir.

Bunun yanı sıra parametreler istatistiki ve ekonometrik kriterlere göre de anlamlı bulunmuştur.

Model tahmin sonuçlarına göre Türkiye'nin GSYİH'sı %1 oranında artarsa Türkiye'ye yapılan ihracat % 1,4 oranında artırmaktadır.

Modelden elde edilen çoklu belirlilik katsayısı dikkate alındığında Azerbaycan'ın Türkiye ile ihracatını %68.6 oranında Türkiye'nin GSYİH'sı belirlemektedir.

3.1.8. Türkiye'nin Azerbaycan ile Olan İthalatına İlişkin Model Tahmini

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ithalat fonksiyonunu elde etmek için bağımlı değişken ithalatı etkileyen faktörlerden Türkiye'nin Gayri Safı Yurt İçi Hasılası ve döviz kuru açıklayıcı değişkenler olarak modele alınmıştır.

Bu değişkenlerin logaritmik değerler dikkate alarak model tahmin edilmiştir. Model logaritmik olduğundan parametreler direkt olarak elastikiyetleri vermektedirler.

Böylece aşağıda Tablo 11'de tahmin edilen modelde her şeyden önce yalnızca GSYİH'nın parametresinin işaretleri iktisadi bekleyişlere uygun olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra parametreler istatistiki ve ekonometrik kriterlere göre de anlamlı bulunmuştur.

Model tahmin sonuçlarına göre diğer değişkenlerin etkisi sabitken Türkiye'nin GSYİH'sı %1 oranında artarsa Azerbaycan'dan yapılan ithalat % 1,28 oranında artırmaktadır.

Tablo 11: Türkiye'nin Azerbaycan İle İthalat Fonksiyonu Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std.Hata	t-İstatistkc	Prob.
LTCGSYHDOL	1,282815	0,151143	8,487446	0,0000
C	-5,932330	1,311586	-4,523021	0,0004
R-squared	0827659	Mean dependent var		5,196471
Adjusted R-squared	0,816170	S.D. dependent var		0,302963
S.E. of regression	0,129897	Akaike info criterion		-1,134021
Sum squared resid	0,253098	Schwarz criterion		-1,035996
Log likelihood	11,63918	Hannan-Quinn criter.		-1,124277
F-statistic	72,03674	Durbin-Watson stat		1,966657
Prob(F-statistic)	0,000000			

Modelden elde edilen çoklu belirlilik katsayısı dikkate alındığında Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatını %82,76 oranında Türkiye'nin GSYİH''sı belirlemektedir.

3.1.9. Türkiye'nin Azerbaycan ile Olan İhracatına İlişkin Model Tahmini

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ihracat fonksiyonunu elde etmek için bağımlı değişken olan ihracatı etkileyen faktörlerden Azerbaycan'ın Gayri Safı Yurt İçi Hasılasıyla $ döviz kuru açıklayıcı değişkenler olarak modele alınmıştır.

Bu değişkenlerin logaritmik değerler dikkate alarak model tahmin edilmiştir. Model benzer şekilde logaritmik olduğundan parametreler direkt olarak elastikiyetleri vermektedirler.

Tablo 12'de tahmin edilen modelde her şeyden önce modelin parametrelerinin işaretlerinde yalnızca iktisadi bekleyişlere uygun olan değişken modelde edilmiştir. Bunun yanı sıra parametrelerin istatistiki uygun olup ama ekonometrik kriterlere göre otokorelasyon olduğu anlaşılmıştır. Otokorelasyonu ortadan kaldırarak model Tablo 12'deki gibi tahmin edilmiştir.

Tablo 12: Türkiye'nin Azerbaycan İle İhracat Fonksiyonuna İlişkin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std.Hata	t-İstatistkc	Prob.
LAZDOLKUR	1,512153	2,017476	0,749527	0,4680
LAZGSYH	1,095265	0,228412	4,795137	0,0004
C	-1,788547	4,885058	-0,366126	0,7206
AR(1)	0,509148	0,135265	3,764087	0,0027
R-squared	0,991934	Mean dependent var		5,897500
Adjusted R-squared	0,989917	S.D. dependent var		0,428633
S.E. of regression	0,043040	Akaike info criterion		-3,241059
Sum squared resid	0,022229	Schwarz criterion		-3,047912
Log likelihood	29,92847	Hannan-Quinn criter.		-3,231169
F-statistic	491,9059	Durbin-Watson stat		1,338578
Prob(F-statistic)	0,000000			

Model tahmin sonuçlarına göre Azerbaycan'ın GSYİH'sı %1 oranında artarsa Türkiye'den yapılan ihracatı % 1,1 oranında artırmaktadır. Ayrıca döviz kurundaki %1'lik bir artış Azerbaycan'a olan ihracatı %1,5 oranında artırmaktadır.

Modelden elde edilen çoklu belirlilik katsayısı dikkate alındığında Türkiye'den Azerbaycan'a ihracatı %99 oranında Azerbaycan'ın GSYİH'sı ile döviz kurları belirlemektedir.

3.2. Türkiye ve Azerbaycan Karşılıklı İlişkilerinin SWOT Analizi

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkiler sorunsuz sürmektedir. Ekonomik ilişkiler ise her geçen yıl giderek artmaktadır. Askeri alanda da işbirliğimiz artarak devam etmektedir. Ülkelerimizin ticaret hacmi 5 milyar $'a kadar ulaşmış bulunmakta, 2023'te ise 15 milyar $ seviyesine ulaşması hedeflenmektedir. Ancak yine ilişkilerin iyileştirilmesi, daha gelişmiş ekonomik ilişkiler sağlanması için bazı yapısal değişiklikler uygulanması ve bir takım önlemler alınması gerekmektedir. Azerbaycan'da Türk işadamları tarafından kurulan, Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti ve Azerbaycan-Türk İşadamları Birliği isimli iki dernek bulunmaktadır ve bu dernekler karşılıklı yatırımların, girişimcilerin teşvikinde etkili olabilirler.

Türkiye ve Azerbaycan'ın ilişkilerini SWOT analizi kapsamında değerlendirirsek aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

Güçlü yönler

- Azerbaycan'da enerji dışı sektörlerde de bir çok Türk yatırımları bulunmaktadır

- Türkiye Azerbaycan'ın ticaret yaptığı ülkeler listesinde ilk sıralarda

- Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projelerinin hayata geçirilmesinin ekonomilerin gelişimine büyük etkisi olmuştur

- Bakü-Tiflis- Kars demir yolu hattının her iki ülkenin stratejik ilişkilerine getireceği artılar

- 3 Ekim 2009-da Türk konseyinin oluşturulması milli gelir artışına sebep olmuştur

- Dış Ticaret hacmi 10 yılda (2003-2013) 14 kat artış göstermiştir

- Azerbaycan, Türkiye'de en çok uluslararası sermayeli şirkete sahip 7. ülke konumundadır

- Azerbaycan'da faaliyet gösteren 2500 yabancı şirketin, 800'den fazlası Türk sermayelidir.

- Türkiye 2007 yılında %10,9 payla (624,5 milyon $), Azerbaycanın en çok ithalat yaptığı 2. ülke (2006 yılında 4. ülke) olmuştur

- Ülkede petrol dışı yabancı sermaye yatırımlarında Türkiye birinci sıradadır

Zayıf yönler

- Ortak tarih ve kültür sebebiyle bir birini ihmal etme durumu mevcuttur

- Ermenistan sınır kapısının açılması gündeme geldiği zaman iki ülke arasında oluşan anlaşmazlık veya Azerbaycan taraftan olan kırgınlık

- Doğal gaz fiyat dalgalanmalarının iki ülke ilişkilerinin bozulmasını isteyenler kullanabilmektedir. Alman gazının daha ucuz olduğunu bu sebepten de Botaş şirketinin zarar ettiğini idda edenler olmuştu

- Son yıllarda Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticaret hacminde azalma yaşanırken, bir yandan da Azerbaycan'a Türkiye'nin yaptığı yatırımların hacminde gerileme ve

Türk sermayeli işletmelerin sayısında azalma görülmektedir

-Vize konusunda da sıkıntılar devam etmektedir, bu durum dolayısıyla yatırımları da etkilemiş bulunmaktadır.

Fırsatlar:

- Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki daha gelişmiş ekonomik ilişkiler sağlanması için bazı yapısal düzenlemelere gidilmesi ve önlemler alınması gerekmektedir

-TANAP Enerji güvenliği açısından Türkiye ve Azerbaycan'a yeni bir konum getirecek en önemli fırsattır

- Azerbaycan'da Türk işadamları tarafından kurulan, Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti ve Azerbaycan-Türk İşadamları Birliği isimli iki dernek bulunmaktadır ve bu oluşumlar karşılıklı yatırımların, girişimcilerin teşvikinde etkili olabilir

- Bölge ülkelerini kapsayacak ortak kalkınma işbirliği stratejilerinin geliştirilmesi iyi bir fırsat olabilir

-Türk işadamlarının önündeki engellerin kaldırılması, yatırım yapmaları için kolaylıkların sağlanması ekonomik ve ticari ilişkilerimizi daha sağlamlaştıracak

- G-20 2015 Türkiye Zirvesi kapsamında Dünya Liderleri Antalya'ya davet edilirken Azerbaycan'ın da davet edilen ülkeler arasında olması Türkiye tarafından dostluk ve kardeşlik göstergesi olarak ilişkileri olumlu etkileyecek bir adım olmuştur.

- Azerbaycan Hükümeti'nin 2015 yılı Kasım ayında Türkiye'de Rus uçağının düşürülmesi ile oluşan Türkiye-Rusya gerginliğini azaltmak için her türlü desteği

vermeye hazırız açıklamaları yine ilişkilerin dostluk ve kardeşlik temelinden devam ettiğini gösteren bir adım olmuştur.

Tehditler:

- Ermenistan ile Türkiye'nin sınır kapısının açılması ihtimali ilişkileri olumsuz etkilemektedir, hatta zamanında kırılma noktasına bile getirmişti

- Ekonominin olası zayıf düştüğü noktalarda dışa bağımlılık artar. Bu ise başka ülkelere yönelmeyi ve karşılıklı ilişkilerin zayıflamasını tetikler

İlişkileri sarsacak en büyük tehdit Ermenistan ile Türkiye'nin sınır kapısının açılması ihtimali idi. Bu durumda Türkiye hiçbir şey kazanmayacaktı. İktisadi açıdan hiçbir kazancı yoktu. Üstelik Ermenistan'ın devam eden soykırım iddiaları varken bunun yanı sıra bir de kendine en yakın ülkeyi kaybedecekti.

İlişkilerimizin sorunsuz devam etmesi ve gelişmesi için yapılabilecekler: Güney Kafkasya bölgesinde istikrarın sağlanması, demokrasi ve liberal ekonominin düzgün bir biçimde sistemleştirilmesi, aynı millet, tarihi kökler unsurlarını göz ardı etmemek, ermeni işgalinin son bulması, çok yönlü faaliyet programlarının oluşturulması, uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın Türkiye'ye desteği, ABD'nin Azerbaycan üzerinde olası kontrolünün engellenmesi (http://cesran.org, 13.10.2015). Bu stratejiler özveriyle hayata geçirilmeye başladığında iki ülkenin ilişkileri hak ettiği düzeye ulaşacaktır.

Görüldüğü gibi, bazı olumsuzluklara ve kesintilere rağmen bağımsızlık sonrası Azerbaycan-Türkiye ilişkileri olumlu yönde ilerlemiştir. İki ülke arasında anlaşma ve protokoller imzalanmış, ekonomik projeler Bakü-Tiflis-Ceyhan'la sınırlı kalmamış, TANAP gibi hem ekonomik hem stratejik büyük öneme sahip ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı gibi geleceğe yönelik projelerin temeli atılmıştır.

SONUÇ

Çalışmada Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra kurduğu ekonomik düzende Türkiye'nin rolü ve karşılıklı ilişkilerin ekonomik kalkınmaya etkileri araştırılmıştır. Bu kapsamda çeşitli kaynaklar incelenmiştir. İşletmelerin, ortaklıkların ve yatırımların ekonomik yönden değerlendirilmesi Türkiye ve Azerbaycan ekonomik ilişkileri bazında ele alınmıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını elde etmiştir. Bununla da bir sistemden tamamen farklı bir sisteme geçerken aynı zamanda yaşanan savaş da kendi etkilerini göstermekte idi. O zamanki ekonomik şartlarla bugün gelinen noktada uçurumlarca fark vardır. Bunda Türkiye ile olan ilişkilerin de rolü büyüktür. Yeni sistemini oluşturan Azerbaycan serbest piyasa ekonomisi modelini sürdürmektedir ve genel ekonomik ilişkilerinde Türkiye hep ilk sıralardadır. Aynı kültüre sahip olması Türk iş adamlarının yatırımlarını yaparken tercihlerini Azerbaycan yönünde kullanmasını olumlu yönde etkilemektedir.

Türkiye bağımsızlığını kazandığı zaman Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülkedir ve bu yüzden de Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri tarihi kardeşlik temelinden devam edegelmiştir. Bunun yanı sıra Azerbaycan'ın petrol ve doğal gazını dünya pazarlarına sunması ile birlikte bölgede artan önemi ve son dönemde Türkiye'nin de doğrudan inisiyatif alan dış politika stratejisi her iki tarafın bir kez daha yakınlaşmasına ve stratejik ortak olarak hareket etmelerine sebep olmuştur.

Petrol ekonomik ve stratejik güç demektir. İlerleyen zamanlarda bu önem mevcut petrol rezervlerinin tüketilmeye başlaması ile birlikte daha da artacaktır. TANAP Projesi ile Azerbaycan ve Türkiye 'Güç' işbirliğine adım atmıştır. Çünkü TANAP daha önceki projeler gibi sadece ekonomik değil Azerbaycan'ın ülke çıkarlarını koruması, Türkiye'nin stratejik konumunu vurgulaması açısından da önemli proje olarak değerlendirilmektedir. Proje bir yandan doğalgaz kapasitesiyle

arz güvenliğini sağlarken, aynı zamanda da doğalgaz kaynaklarının yeni pazarlara ulaştırılması gibi getirileri de gerçekleştirmektedir. Projeyi önemli kılan en esas nedenlerden biri de TANAP projesi ile ülkeye gelen kazançlardır ki, proje Avrupa'nın Rus doğalgazına olan bağımlılığını azaltacağı için, Azerbaycan'ın da Doğu-Batı enerji koridorunda önemli ülke konumunu pekiştireceği düşünülmektedir.

Özellikle 2003-2013 arası istatistiklere baktığımızda ne kadar yatırım akımı gerçekleştiği karşımıza çıkmaktadır. 2003'ten sonra Türkiye'nin Azerbaycan'a yatırımı 8 defa artarak ilk 2003 yılında 315,5 milyon iken 2012 yılında 2.6 milyar $ seviyesine varmıştır. Ayrıca 2013 yılının sadece 9 aylık göstericilerine göre Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı 2,2 milyar $'dan fazla olmuştur. Bu istikrarla devam ederek hedef 2020 yılında ticaret hacmimizi 15 milyar $ yapmaktır.

Hükümetlerimiz ticarette petrolün çok büyük yer kaplamasına rağmen, petrol dışı sektörlerdeki işbirliğimiz için hem Türk hem Azerbaycan'ın iş adamları için uygun ortam ve kolaylıklar sunmaktadır.

Ekonomik ilişkilerin karşılıklı ihracat-ithalat bazlı değerlendirmesindeki alınan sonuca göre Araştırmada Azerbaycan'ın Türkiye'ye ithalat ve ihracatını ve aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'a ithalat ve ihracatını etkileyen değişkenler dikkate alınarak hangisinin etkili olduğuna bakılmıştır. Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ithalatına ilişkin varılan sonuca göre Azerbaycan'ın Türkiye'den ithalatını %97,8 oranında Azerbaycan'ın GSYİH kuru belirlemektedir. Azerbaycan'ın Türkiye ile ihracatını %68,6 oranında Türkiye'nin GSYİH'sı belirlemektedir. Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithalatını %82,76 oranında Türkiye'nin GSYİH'sı belirlemektedir. Azerbaycan'a ihracatı %99 oranında Azerbaycan'ın GSYİH ile döviz kurları belirlemektedir. Azerbaycan'ın para birimindeki petrol fiyatları değişimleri yüzünden karşılaştığı dalgalanmalar Türkiye ile olan ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yüzden de Azerbaycan'da petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi ikili ticari ilişkilerin de pekiştirilmesi için önem arz etmektedir.

Bugün ilişkilerimiz sorunsuz bir şekilde devam etmektedir ve aynı şekilde devam etmesi daha da gelişmesi için Güney Kafkasya bölgesinde istikrarın sağlanması, demokrasi ve liberal ekonominin düzgün bir biçimde sistemleştirilmesi, aynı millet, tarihi kökler unsurlarının göz ardı edilmemesi, Ermeni işgalinin son bulması, çok yönlü faaliyet programlarının oluşturulması, uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın Türkiye'ye desteği, ABD'nin Azerbaycan üzerinde olası kontrolünün engellenmesi yapılabilecekler olarak önerilebilir. Küresel güçlerin yapıcı yaklaşımları olması beklenmemekte, dolayısıyla iki ülkenin ilişkileri dış tehditleri dikkate alarak yapılandırılmalıdır. Bu stratejiler hayata geçirilmeye başladığında iki ülkenin ilişkileri hak ettiği düzeye ulaşacaktır.

Coğrafi ve kültürel yakınlığı olan iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin genişlemesi küreselleşme sürecinde konumlarını da güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Алиев, Ильхам, *Каспийская нефть Азербайджана*, Москва Известия , 2003.

Aras, Osman Nuri, "Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları", *Azerbaycan Türk Sanayici İşadamları Derneği Yayınları,* Bakü, 2005.

Arıboğan, Deniz Ülke, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri,* 3. basım, İstanbul, 2001.

Aytemiz Seymen, Oya - Bolat, Tamer, *Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmecilik,* Ankara, Mayıs 2005.

Aydıngün, İsmail - Balım, Çiğdem, "Bağımsızlığının yirminci yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk dilli halklar–Türkiye ile ilişkiler", *Atatürk kültür Merkezi*, 2012.

Czinkota, Ronkainen, *İnternational Marketing,* Tenth Edition, 2013.

Falk, Richard, *Yırtıcı Küreselleşme bir eleştiri*, İstanbul 2001.

Frunza, Ramona Pascariu - Gabriela Carmen- Moga Teodor, *The EU as a model of soft powerin the Eastern neighbourhood*, İaşi, Romania 2013

Güclü Ordu-Güclü Dövlet, Azerbaycan Respublikası Müdafie Nazirliyi, Bakı 2010.

Kaymakçı, Oğuz, *Küreselleşme Üzerine Notlar*, Ankara 2007.

Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması Ve Türkiye'de KOBİ'ler, İstanbul Ticaret Odası yayın no: 2008-24.

Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği, *İzmir Ticaret Odası* Yayın No:120, 2002

Mucuk, İsmet, *Pazarlama İlkeleri*, İstanbul, 2010.

Mutlu, Esin (Can), *Uluslararası İşletmecilik*, İstanbul 1999.

Prezident Beş İl, 2003'den 2008'dek Azerbaycan Prezidenti Fotolarla 5 il, Milli Qehreman Çingiz Mustafayev adına fond ve Ans-Press Neşriyyat evi, 2008.

Serdarov, Vüqar; Emrahov, Elxan, *Xalqın sözü- Haqqın Özü*, Bakı 2001.

Soros, George, *Küreselleşme Üzerine*, İstanbul 2003.

"Türkiye'de Sınır Ticareti'nin Gelişimi ve Mevcut Durumu", İstanbul Ticaret Odası Yayını 2008-26.

Veliyev, Cavid - Yılmaz, Reha, "Kafkasyanın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan", *Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*.

Yusifov, Mübariz, *Milli Lider ve Müsteqil Dövletçilik*, Bakı 2005.

Zengin, Eyüp, "Piyasa Ekonomisinie Geçiş Sürecinde Azerbaycan", *İstanbul Ticaret Odası Yayınları, yayın no: 2010-59,* İstanbul 2010.

Makale ve Dergiler

Acar, Fatih, "Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)", *Çalışma Dünyası Dergisi* / Cilt: 1 / Sayı: 2, 2013.

Akgül, Fatih, "Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye Rusya İlişkilerine Etkileri", *Journal of Security Strategies (Güvenlik Stratejileri Dergisi), issue: 05 / 2007.*

Alagöz, Mehmet, "Türkiye Cumhuriyetleri İle İlişkimize Ekonomik Açıdan Bir Yaklaşım", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 12.

Altay, Hüseyin - Çelebioğlu, Fatih; Şen, Ali, "Ticari Yoğunlaşma Kapsamında Türkiye'nin Küresel Ölçekli Dış Ticaret Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 26 Nisan 2010.

Aslanlı, Araz, "Karabağ sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1).*

Atlı, Hakan, "Küresel Doğan İşletmelerde Girişimcinin Bireysel Özelliklerinin Erken Uluslararasılaşmasındaki Rolü", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 39*,Ocak 2014.

Aydoğuş, İsmail, "Küresel Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.VIII, S.2, 2006).*

Aynagöz Çakmak, Özge, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: "Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama", *Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü*, 2008.

Babaşlı, Memmedali, "Küreselleşme Sürecinde Azerbaycan", *Qafqaz Üniversitesi Dergisi*, Number 18, 2006.

Bakkalcı, Ahmet Can, "Yeni Yeni Ticaret Teorilerinin Makroekonomik Doğası Ve Türk Ekonomisi", *Yönetim Bilim Dergisi Cilt 11 sayı 22, sayfa 86,* 2013.

Balcı, Ali, "Roland Robertson, Küreselleşme ve Kültür", *Bilgi Dergisi Sayı 1,* 2006.

Balay, Refik, "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* cilt 37, sayı 2, 2004.

Bayraktutan, Yusuf, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2*, 2003.

Canova, Fabio - Dellas, Harris, "Trade İnterdependence and the İnternational Business Cycle", *Journal of International Economics 34 (1993) 23-47.* North-Holland.

Canar, Burçin, "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 67 No.1, 2012.

Coşkun, Ahu, "Dış Ticaret Teorileri Kapsamında Türkiye'nin Rekabet Gücü Üzerine Bir Değerlendirme", *Tekirdağ s.m.m.m. Odası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 3, nisan syf 3, 2014.*

Czinkota, Michael.R, "Why İnternational Marketing", *İnsights Globa l-Marketing Management, Summer* 2011.

Dikkaya, Mehmet - Özyakışır, Deniz, "Küreselleşme ve Bilgi Toplumu:Eğitimin Küreselleşmesi ve Neo-Liberal Politikaların Etkileri", *Uluslararası İlişkiler, Cilt 3, Sayı 9*, Bahar 2006.

"Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslar arası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi", *T.C Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi No 40,* Ankara 2005.

Elçin, A. Bora, "Küreselleşmenin Tarihçesi", Ankara, 2012.

Erkan, Birol, "Türkiye İle Sınır Komşuları Arasındaki Dış Ticaretin Karşılaştırmalı Üstünlükler Perspektifinde Analizi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 11, 2012.*

Erkan, Birol, "Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla değerlendirmesi: Türkiye - Suriye Örneği", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 15, 2012 ZKU Journal of Social Sciences, Volume 8, Number 15, 2012.*

Fikret Elma, "Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research Volume 2/6 Winter 2009, sayfa 197-198.*

Genç, Murat Can - Artan, Seyfettin; Berber, Metin, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı", *Atatürk Üniversitesi Iktiasdi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 25, sayı 2,* 2011.

Gökçe, Mustafa, "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye - Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish Volume* 6:1 Winter 2011.

Groh, Arnold, "Globalization and İndigenous İdentity", *Psychopathologie Africaine*, 2006.

Güreş,Yener, *KOBİ'ler için gelişim ve İhracatı Artırma Yolları*, 2012.

Hasanov, Fahri - Süleymanov, Elçin, "Azerbaycan'ın Türkiye'nin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan-Türkiye ekonomik İlişkilerinde Rolü", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2(2): 073-100.*

Horzum, Mehmet Barış - Yılmaz, Kürşad, "Küreselleşme, Bilgi Teknolojileri ve Üniversite", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakultesi Dergisi,* Cilt 6 Sayı:10, 2005.

İçli, Gönül, "Küreselleşme ve Kültür", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Cilt : 25 No: 2, Aralık 2001.*

Kankaanranta, Anne - Louhiala-Salminen, Leena, "What Language Does Global Business Speak?- The Concept and Development of Belf"', *Ibŭrica 26e-ISSN: 2340-2784*, 2013.

Капица, Л.М, "Теневая Глоболизация", *Экономика (Московский государственный институт международных отношений).*

Kaya, Mehmet, "Küreselleşme Yaklaşımları", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,13,* 2009.

Kiper, Perihan, "Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikler", *TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını (Journal of the Chamber of City Planners*, Sayı 30 İSSN 1300-7319, 2004.

Kodaman, Timuçin, "Hazar Havzasında stratejik oyun", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakultesi, C10,S.1 s.251-262*, 2005.

Mammadov, Agil, "Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü", *Akademik Bakış Dergisi* Sayı: 35, ISSN:1694-528X, Kırgızistan, Mart – Nisan 2013.

Markusen, James R., "The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade", *The Journal of Economic Perspectives* Vol. 9, No. 2 (Spring, 1995), pp. 169-189.

Oğuz Kara - Birol Erkan, "Türkiye'nin Emek Yoğun Mal İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Makro Ekonomik Büyüklüklerleİlişkisi" *(Masters, 1995:V). sayfa* 69 *Ekonomik ve Sosyal Arastırmalar Dergisi, Bahar 2011, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:1, 7:67-9*367.

Özge Aynagöz, "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama", *Gazi Üniversitesi yayınları, ocak 2008, sayfa 67.*

Özgür, Özdamar, "Türkiye'nin Yeni Dış Politikasında Karadeniz Bölgesi", *Ortadoğu Analiz Cilt 4 - Sayı 41,* Mayıs 2012.

Saçık, Sinem Yapar, "Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İliskisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme", *KMU İİBF Dergisi Yıl: 11 Sayı: 16 Haziran/ 2009.*

Sarı, Özgür, "Yükselen Karadeniz ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Stratejik Araştırmalar Dergisi sayı: 10*, 2007.

Tarık Oğuzlu, "Komşularla Sıfır Sorun Politikası Kavramsal Bir Analiz", *Uluslararası Antalya Üniversitesi Ortadoğu Analiz Dergisi,* Haziran 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 42.

Tahirov, Arif, *Türkiye ve Azerbaycan'daki Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Bilgi Yönetimi (*TC Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi) Ankara 2008.

Tağraf, Hasan, "Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi", *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2002.

Türkiyede Uluslararası Doğrudan Yatırımların Yerel Sanayi ve Kobiler Üzerinde Etkileri, *Akademik inceleme yarışması,* YASED 2009.

Ünsar, Sinan, "Uluslararası İşletmelerde Üretim Stratejileri", *Journal of Yasar University* 2(7), 695-708,2007.

Yüksel, Esra - Sarıdoğan, Ercan, "Uluslararası Ticaret Teorileri Ve Paul R.Krugman'ın Katkıları", *Öneri,* C.9.S.35, Ocak 2011.199-206.

Tezler

Gökçe Tekin Turhan, *Kara Sınırı Komşular İle Ticaretin Türkiye'nin Kalkınmasına Etkisi - Çekim Modeli Yaklaşımı,* T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Finans ve Bankacılık Bilim dalı Doktora Tezi, İstanbul 2012.

Hüseynov, Valeh, *Türkiye - Azerbaycan Ticari İlişkileri ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler*, (Marmara Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2009.

Mughwai, Vincent Lissu, "Globalization and Liberalization Policies and Their İmpact on Growth: The Case of Tanzania", *University of Bridgeport*, 2012

Savcı, Yasin, *KOBİ'lerin Dış Ticarette Karşılaştıkları Sorunlar* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2009.

İnternet Kaynakları

Azerbaycan, https://tr.wikipedia.org/wiki/Azerbaycan (25.12.2014).

Azerbaycan Respublikası Dövlet Statistika Komitesi, 24 Mart 2015.

Azerbaycan'ın 2014 GSYİH 59 Milyar Manat, http://www.ekonomi.gov.tr (15.02.2015).

Azerbaycan'ın Ekonomisi, http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa (26.07.2015)

Azerbaycan Türkiye İlişkileri, http://lib.aliyevheritage.org/tk/4610295.html (08.03.2015)

Azerbaycan Türkiye İlişkilerinde Enerjinin Rolü, enerjigunlugu.net/azerbaycan-turkiye-iliskilerinde-enerjinin-rolu_4544.html#.VbDBjLPtmkp (07.03.2015)

Azerbaycan Ekonomisi ve Tarımı, http://tsuab.org.tr/ (27.12.2014)

Azerbaycan 5 Yılda 3 Kat Zenginleşti, http://www.turcomoney.com/azerbaycan-5-yilda-3-kat-zenginlesti.html (27.12.2014)

Azerbaycan Ülke Bülteni, http://www.deik.org.tr (29.12.2014)

Azerbaycan Ülke Bülteni 2012, http://www.deik.org.tr, (04.01.2015)

Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Müteahhitlik Hizmetleri Ülke Profili (Rapor), 05.04.2013.

Bozkurt, Rıdvan - Sönmez, Gülnur, "KOBİ'lerin Verimlilik Sorunları ve Çözüm Önerileri", mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/12caa42776b0cc6_ek.pdf, (21.07.2015)

Bulut, Cihan, "Yabancı Sermayenin Önemi Kapsamında Türkiye Azerbaycan Ekonomilerinin Değerlendirilmesi", Qafqaz Üniversitesi/ Bakü 2013, papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2227228 (10.07.2015)

Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik, http://www.tusiab.org/makale/87/calisma-hayati-ve-sosyal-guvenlik-namik-ata#.VbSZ07Ptmkp (22.07.2015)

DEİK/Türk-Azerbaycan İş Konseyi Tanıtım Toplantısı, bolutso.org.tr/deikturk--azerbaycan-is-konseyi-tanitim-toplantisi (08.03.2015)

Dış Ticaret, http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1181 (25.03.2015)

Dış Ticaret Cirosu, http://www.azerbaijans.com/content_1679_tr.html (22.03.2015)

Enerji Kaynaklarının Nakli Stratejisi, azerbaijans.com/content_1030_tr.html (22.03.2015)

"Ezeli Dostluktan Stratejik Ortaklığa", http://setav.org/tr/ezeli-dostluktan-stratejik-ortakliga-azerbaycan-ve-turkiye/yorum/17719 (01.03.2015)

"Franchising nedir?", franchising.nedir.com, 03.10.15.

"Hollanda Hastalığı Nedir ?", http://politikaakademisi.org/2014/07/18/hollanda-hastaligi-nedir/, 28.11.2015.

Karagöl, Erdal Tanas, "Ak Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi" (Rapor SETA), http://setav.org/tr/ak-parti-donemi-turkiye-ekonomisi/rapor/4527 (22.07.2015)

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi, http://notoku.com/karsilastirmali-ustunluk-teorisi/#ixzz3eY2gSaWg (28.07.15)

Kelbizade, Elnur, Türkiye Azerbaycan İlişkilerinde Aliyev Vizyonu, http://haber.star.com.tr/acikgorus/turkiye-azerbaycan-iliskilerinde-aliyev-vizyonu/haber-822264,(15.07.2015)

Küreselleşme'nin Fayda ve Zararları, http://www.iktisadi.org/kuresellesmenin-fayda-ve-zararlari.html (10.04.2015)

Macit, Fatih, "Türk Konseyi Ekonomik İlişkileri Yeterli Mi?" *Hazar Raporu Bahar 2013, http://www.academia.edu (22.07.2015)*

SWOT Analizi Türkiye, http://www.dtc-business.de/ (10.04.2015).

Turizm,http://www.azconsulatekars.org.tr/PageDetail.aspx?PageID=42, (05.03.2015)

Türk Konseyi: Türk Birliğinin Hazırlığı mı?, http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1125-turk-konseyi-turk-birliginin-hazirligi-mi (03.03.2015)

Turizm İşbirliği, turkkon.org/tr-TR/turizm-isbirligi/3/33/33/39 (04.03.2015)

Turizm Projeleri ve Etkinlikler, http://www.azerbaijans.com/content_911_tr.html (10.03.2015)

Türkiye-Azerbaycan İşbirliği Türk Dünyasına Örnek Olacak, http://m.turkishny.com/news/turkiye-azerbaycan-isbirligi-turk-dunyasina-ornek-olacak (08.03.2015)

Türkiye -Azerbaycan Ekonomik ve Ticari İlişkileri, tusiab.org/makale/86/turkiye-azerbaycan-ekonomik-ve-ticari-iliskileri-necip-yavuz#.VbSbOrPtmkp (08.03.2015)

Türkiye - AzerbaycanTicareti, http://ekodialog.com (24.07.2015)

Türkiye-Azerbaycan İşbirliği Toplantısı TOBB Birlik Merkezi'nde Gerçekleştirildi, http://www.istib.org.tr/haberler/turkiyeazerbaycan-isbirligi-toplantisi-tobb-birlik-merkezi%E2%80%99nde-gerceklestirildi/29 (08.03.2015)

Türkiye Azerbaycan Ortak Gümrük Komitesi Zabtı İmzalandı, http://ab.gtb.gov.tr/haberler/turkiyeazerbaycan-ortak-gumruk-komitesi-zapti-imzalandi (01.03.2015)

Türkiye'de Uluslararası Sermayeli Şirketler 30 Bini Aştı, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/22785891.asp (18.02.2015)

Türkiye ve Azerbaycan Tarım Alanında İşbirliği, http:// www.cihan.com.tr/tr/turkiye-ve-azerbaycan-tarim-alaninda-isbirligi-anlasmasi-imzaladi-735240.htm?language=tr (08.03.2015)

Türkiye ve Azerbaycan'dan Tarım İşbirliği, halkbankkobi.com.tr (08.03.2015)

Türkiye'den Azerbaycan'da Tarıma Destek, http://ekonomi.haber7.com/gundem-veriler/haber/1050488-turkiyeden-azerbaycanda-tarima-destek (08.03.2015)

Yılmaz, Reha, Türkiye-Azerbaycan Ilişkilerinde Son Dönem, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-68-2014040727turkiye-azerbaycan-iliskilerinde-son-donem.pdf (23.07.2015)

Sempozyumlar

Çiftçi, Hatice Damla, "Komşularla Sıfır Sorun Politikası'nın Türkiye Ermenistan İlişkilerine Etkisi", *2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim 2012.

Ener, Meliha - Ahmedov, Orxan, "Türkiye ve Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önem", *2.Ulusal İktisat Kongresi DEÜ İİBf İktisat Bölümü*, Izmir 2008.

Machado, Carlos A. P, "Paradoxes of Globalization", *Prepared for the 1st Anglo-Korean Economic İnstitute (A K E I) Conference , University of London* ,June 12, 1999.

Süleymanov, Elçin - Aras, Osman Nuri, "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Türkiye Ekonomik İlişkilerinin Sektörel Değerlendirilmesi", *International Symposium on Regional Cooperation and Development*, Erzurum, Turkey 2012.